

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра психології та соціальної роботи**

Ірина РЕПЕТА

**Чинники та психологічні аспекти профілактики дитячої
злочинності / Factors and psychological aspects of juvenile
delinquency prevention**

спеціальність: 053 Психологія
освітньо-професійна програма «Психологія»
Кваліфікаційна робота

Виконала
студентка групи ПСзм-21
І.В.Репета

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент
О.М. Яремко

підпис

Випускню кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«_____» _____ 2024 р.

_____ підпис

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДИТЯЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇЇ ПРОФІЛАКТИКИ	7
1.1. Психологічні особливості та чинники дитячої злочинності	7
1.2. Основні психологічні фактори, що сприяють дитячій злочинності, та їх взаємодія	13
1.3. Психологічні аспекти профілактики правопорушень неповнолітніх	25
Висновки до першого розділу	36
 РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГРУП ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	 41
2.1. Організація емпіричного дослідження психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх	41
2.2. Результати емпіричного дослідження психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх	47
2.3. Аналіз психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх, профілактика і корекція їх поведінки	55
Висновки до другого розділу	60
 ВИСНОВКИ	 62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ВСТУП

Дитяча злочинність є однією з найгостріших проблем сучасного суспільства. Її рівень та характер впливають не лише на безпеку громадян, а й на розвиток підростаючого покоління, яке формує майбутнє держави. Злочини, скоєні дітьми, не лише порушують закон, але й свідчать про серйозні прогалини у вихованні, освіті, соціальному захисті, правовій та психологічній підтримці дітей.

За даними міжнародних організацій, таких як UNICEF та WHO, основними чинниками дитячої злочинності є несприятливе сімейне середовище, економічна нерівність, відсутність доступу до якісної освіти та підтримки з боку соціальних інституцій та ін. У світі, зокрема й в Україні, спостерігається тенденція до зростання девіантної поведінки серед підлітків, що вимагає напрацювання і застосування дієвих профілактичних заходів.

Водночас потрібно пам'ятати про важливість у формуванні поведінки дитини таких психологічних явищ, як емоційний стан, рівень самооцінки, наявність психотравм та ін. Відповідно вивчення психологічних аспектів чинників та профілактичних засобів дитячої злочинності є архіважливо на сьогодні для українського суспільства.

Проте комплексне дослідження феномену дитячої злочинності з аналізом психологічних чинників, що її спричинюють, а також психологічних особливостей неповнолітніх правопорушників у наявній літературі висвітлено недостатньо. Тому особливого значення набуває визначення різних психологічних аспектів розвитку і профілактики дитячої злочинності неповнолітніх з точки зору комплексного підходу.

Мета дослідження - виявлення чинників та психологічних аспектів профілактики дитячої злочинності.

Досягненню мети сприяло вирішення наступних **завдань**:

1) вивчення психологічних особливостей та чинників дитячої злочинності;

- 2) аналіз основних психологічних факторів, що сприяють дитячій злочинності, та їх взаємодії;
- 3) розкриття психологічних аспектів профілактики правопорушень неповнолітніх;
- 4) організація емпіричного дослідження психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх;
- 5) формування результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх;
- 6) аналіз психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх, профілактики та корекції їх поведінки.

Об'єктом дослідження є дитяча злочинність як психологічне явище.

Предметом дослідження є чинники та психологічні аспекти профілактики дитячої злочинності.

Методи дослідження. Дослідження проводилося за допомогою *загально-теоретичних* (класифікації, синтезу, аналізу, систематизації, порівняння, індукції, дедукції, узагальнення, історичного, індукції, які допомогли дослідити різні психологічні аспекти заявленої проблематики) та *емпіричних* (Альфа Кронбаха (або Тау-еквівалентна надійність); критеріїв Кайзера-Майєра-Олкіна, критерію сферичності Барлетта та ін.) методів пізнання.

Наукова новизна магістерської роботи полягає у наступному:

- проведено системний аналіз психологічних характеристик дітей, схильних до злочинної поведінки з урахуванням сучасних реалій; виокремлено основні психологічні особливості, що зумовлюють схильність до девіантної поведінки (емоційна нестабільність, низька самооцінка, агресивність, імпульсивність, соціальна ізоляція та ін.), що дало глибоке розуміння психологічних аспектів дитячої злочинності;
- систематизовано досвід успішних профілактичних програм за кордоном, таких як «Restorative Justice Conferencing» (Нова Зеландія), «Olweus Bullying Prevention Program» (Норвегія) та «Big Brothers Big Sisters» (США), та можливості їх адаптацій до вітчизняних реалій;

- здійснено спробу побудов «змішаної ієрархічної моделі втручання».

Практичне значення одержаних результатів.

Результати дослідження можуть бути використані для:

1) *напрацювання профілактичних програм:* на основі виявлених чинників і психологічних аспектів профілактики дитячої злочинності можна створювати інтегровані профілактичні програми, спрямовані на попередження девіантної поведінки серед дітей та підлітків;

2) *вдосконалення діяльності освітніх установ:* запропоновані рекомендації можуть бути впроваджені у школах для формування у педагогів навичок роботи з «групою ризику» та інтеграції психологічної підтримки у навчальний процес.

3) *посилення співпраці між інституціями:* результати дослідження сприяють розвитку співпраці між сім'єю, школою, соціальними службами та правоохоронними органами, що дозволить створити ефективну систему запобігання дитячій злочинності.

4) *покращення політики державної та комунальної політик у сфері профілактики дитячої злочинності:* виявлені проблеми можуть бути враховані при розробці державних та місцевих програм підтримки дітей і підлітків у складних життєвих обставинах.

5) *застосування в психологічній практиці:* практичні рекомендації можуть використовувати психологи для діагностики та корекції поведінки дітей, схильних до злочинів, а також для роботи з їхніми сім'ями.

Апробація результатів наукового дослідження. Окремі положення та висновки магістерського дослідження було озвучено на міжнародно-науковій конференції: Міжнародна науково-практична конференція: «Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації» (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 1 листопада 2024 р., назва тез: «Психологічні характеристики дітей, схильних до злочинності»).

Структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, які містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел (53 найменувань) і додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 73 сторінок, із них основний текст – 67 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДИТЯЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇЇ ПРОФІЛАКТИКИ

1.1. Психологічні особливості та чинники дитячої злочинності

Дитяча злочинність - сукупність правопорушень, відповідальність за які настає до досягнення повноліття особами віком від 14 до 17 років, які вчинили ці злочини на певній території (місто, район, область, країна) у певний період (місяць, квартал, рік, п'ять років тощо) з кількісно-якісними характеристиками.

Виділяють чотири вікові категорії дітей, що вчиняють кримінальні правопорушення: 14, 15, 16 та 17 років. Проте кримінальні правопорушення здійснюють переважно діти, яким 16–17 років.

За загальним правилом в Україні вік кримінальної відповідальності настає з 16 років. Проте ч. 2 ст. 22 КК України перебачила виключний перелік кримінальних правопорушень, за які встановлено вік кримінальної відповідальності з 14 років [31, с. 101].

Психологічний аналіз дитячої злочинності має важливе значення, адже сприяє виявленню причин та особливостей кримінальних правопорушень, вчинених дітьми, які досягнули віку кримінальної відповідальності. Зокрема є інструментом у напрацюванні дієвих заходів щодо профілактики, запобігання та боротьби зі злочинністю неповнолітніх.

Особливості психіки підлітків відіграють важливу роль у формуванні девіантної поведінки. У період підліткового віку діти проходять через кризу ідентичності, пошук себе у суспільстві, що часто супроводжується проявами емоційної нестабільності. У роботах психолога Л. С. Виготського підкреслюється, що поведінка підлітків значною мірою залежить від рівня їхньої соціальної адаптації та стійкості до стресу [4].

Дослідження показують, що діти, які пережили насильство, зневагу чи інші травматичні події, мають підвищений ризик скоєння правопорушень. За даними UNICEF, близько 60% дітей, які перебувають у системі правосуддя у країнах Східної Європи, мають історію психотравм [5].

Для вікової категорії дітей 14-17 років характерні надмірні категоричні судження, емоційна нестійкість і нездатність спрогнозувати ситуації та результати, взявши до уваги усі обставини. До жертви такі діти вчиняють кримінальні правопорушення з особливою озлобленістю і жорстокістю.

За своїм якісним впливом на особистість середовище виховання і життя дитини у собі поєднує дві протилежні тенденції. Тобто, може як позитивно впливати на розвиток якостей і правової культури, а може зробити людину вразливою перед несприятливими зовнішніми умовами та криміногенними ситуаціями.

У суспільстві виникає підвищена небезпека, коли підліток здійснює протиправні та антисоціальні дії. Адже в основному неповнолітні готуються до таких дій ретельно, а через власний підвищений максималізм зростає витонченість і зухвалість цих дій. Водночас варто усвідомлювати, що групову злочинність дітей значно легше виявити, що дозволяє реально побачити і дізнатися, з ким і як вести боротьбу, якщо оцінювати це з позиції боротьби з дитячою злочинністю, а також як вести її профілактику.

Переважаюча частка дітей-правопорушників – це особи, з уже сформованими звичками, схильностями та стійкими стереотипами антисоціальної поведінки. Лише окремі з них вчиняють випадкові злочини. Для інших властиві наступні риси:

– схильність негативних традицій та звичок, пов'язаних із алкогольними напоями, азартними іграми, наркотиками; систематичне залишення школи, інших навчальних закладів, дому; жебрацтво; розбещеність і ранні сексуальні стосунки;

- систематичні прояви зневаги до норм суспільної поведінки (наприклад, поява у нетверезому стані, нецензурна лексика, приставання до людей (зокрема ровесників), зіпсування громадського майна та ін.);

- провокування конфліктних ситуацій і постійних сварок у сім'ї, тероризування членів сім'ї, зокрема батьків;

- звичка безкарного відібрання усього, насамперед, у слабшого;

- тривалі прояви гніву, мстивості, агресивної поведінки, грубості та агресивної поведінки;

- ворожа налаштованість на інші малі групи, що відзначається власною успішністю і поведінкою дотримання дисципліни [3, с. 221].

Дітям-правопорушникам властива деформація правосвідомості. Вважають допустимим порушення норм моралі та цінностей, кримінально-правових заборон. Деформація в ціннісно-мотиваційній сфері у дітей проявляється у відсутності інтересу до навчання, з одного боку, і потягу до дозвільного проведення часу, володіння модними речами – з іншого. У дітей-правопорушників значно деформована емоційно-вольову сфера, їм характерна мінімізація емпатії, нечутливість до страждань інших, емоційна «тупість» та агресивність.

Для підлітків, які стали на шлях правопорушень, властиві численні ситуації крадіжок, грабежів, розбоїв, хуліганства.

Приблизно 70 % неповнолітніх, що засуджені за крадіжки, вчиняють більше одного аналогічних злочинів у ході кримінального переслідування [3, с. 165].

Водночас дитяча злочинність характеризується високим показником латентності, проте сюди не входять причини, пов'язані з низьким розкриттям злочинних діянь, віком, з якого притягують до кримінальної відповідальності та змінами у законах. Високий показник латентності обумовлений тим фактом, що про скоєння великої кількості злочинів, що вчинені дітьми у сім'ї чи у навчальному колективі, не дізнаються правоохоронні органи. Це відбувається тому, що батьки не будуть заявляти про свою дитину, захищаючи як її, так і

себе від відповідальності (оскільки за злочин, вчинений дитиною, несуть відповідальність його батьки). Лише, коли наявна реальна загроза здоров'ю, життю, майну, надходять заяви від членів сім'ї до правоохоронних органів.

Що стосується навчальних закладів, то існує дві основні причини, з яких вони не інформують поліцію про дитячі кримінальні правопорушення:

по-перше, вважають, що дії, вчинені учнями, не є суспільно небезпечними,

по-друге, прагнуть зберегти ілюзію добробуту у колективі навчального закладу. Зокрема на дану ситуацію багато в чому впливає недовіра сім'ї, навчальних закладів та населення загалом до діяльності правоохоронних органів.

Діти багато злочинів вчиняють супроти своїх же однолітків. Проте невірні уявлення про дружбу, честь, обов'язок, а у деяких ситуаціях і страх перед відплатою зі сторони однолітка-правопорушника змушують жертв-дітей приховувати дані факти.

Часто злочинна поведінка дітей – це результат неналежного виховання, відсутності батьківського піклування, дефіциту матеріальних цінностей, негативного впливу оточуючих за відсутності моральних перешкод.

Сім'ї та батьки часто до дітей втрачають довіру. Більше не здійснюють стримуючого ефекту вимоги батьків або ж їх хвилювання. Діти-підлітки втрачають бажання, щоб їх наставляли, стають «глухими до голосу, що закликає до покори». Інтереси, цінності батьків, їх установки починають сприйматися як анахронізм, всюди проглядається тільки негатив. У цей поворотний момент у стосунках більшість батьків схильні звинувачувати дітей в егоїзмі. Відповідно переважаючою причиною відчуження дитини від сім'ї може бути гостре переживання самотності.

Основною глобальною причиною дитячої злочинності є «соціальний аутсайдер», коли діти потрапляють за межі наявного суспільства через неадекватний процес соціалізації. Зростання дитячої бездоглядності,

деструктивний вплив ЗМІ, недосконалість законодавства - інші причин дитячої злочинності.

Архівжливо приділити увагу появі все більшої кількості дітей, які мають розумові вади. Серед яких на сьогодні 44% діти-правопорушники поставлені на облік. В основному це пов'язано із такими психічними захворюваннями:

- психофізичний інфантилізм;
- олігофренія;
- психопатії;
- психози;
- неврози.

У спеціалізованих школах, де перебувають діти-правопорушники (68% учнів) мають розлади нервово-психічного характеру:

- головного мозку,
- невротичні та неврозоподібні прояви після органічного ураження розумова відсталість,
- психопатії,
- патологогематологічні зміни,
- енурез тощо [2, с. 121].

Також на злочинність неповнолітніх впливають соціальні чинники:

- негативний вплив у сім'ї,
- проблем з шкільним навчанням,
- незалучення до праці,
- негативне мікросередовище,
- неефективність правоохоронних органів із профілактики дитячої злочинності.

Отже, один із важливих факторів, що опосередковано визначає злочинність неповнолітніх, - це прорахунок діяльності правоохоронних органів. Часто вони обмежуються лише поверхневим вивченням статистичних даних без ретельного вивчення причин і умов, що сприяють злочинності

неповнолітніх. Державні програми, спрямовані на профілактику злочинності серед неповнолітніх, фінансуються недостатньо.

Також слід зазначити роль алкоголю та інших одурманюючих речовин у формуванні особистості неповнолітнього правопорушника, усуненні психологічних бар'єрів протиправної поведінки. Рівень наркоманії серед неповнолітніх у 2,5–3 рази вищий, ніж серед дорослих. Слід зазначити, що неповнолітні не лише особисто вживають наркотичні речовини, а й беруть дедалі активнішу участь у злочинній діяльності, пов'язаній з обігом наркотиків [4, с. 417–424].

Важливе значення мають також негативні зміни якісних і кількісних індивідуально-психологічних показників особистості неповнолітніх правопорушників.

Відповідно до ознак дитячої злочинності можна віднести:

- 1) переважне вчинення кримінальних правопорушень може відбуватися щодо знайомих, однолітків, членів сім'ї, родичів;
- 2) в основному кримінальні правопорушення – «вуличні злочини», а самі правопорушення в основному кваліфікуються як хуліганство;
- 3) жертвами дитячої злочинності переважно бувають неповнолітні і часто вони входять у сімейного кола дитини, що вчинила злочин;
- 4) біля половини усіх кримінальних правопорушень вчиняють підлітки після двадцяти двох годин вечора;
- 5) в основному дитячу злочинність становлять кримінальні правопорушення, які вчиняють групами;
- 6) у злочинній групі дітей-правопорушників є дорослі лідери з кримінальною судимістю;
- 7) необґрунтована жорстокість у ході вчинення кримінальних правопорушень.

Хоча в останні роки кримінальні правопорушення дітей є все більше незалежними від кримінальних правопорушень дорослих, особливо внаслідок їхнього зростаючого бажання і можливості жити фінансово незалежно від

дорослих. Як наслідок підліткові антисоціальні об'єднання стають дедалі різноманітнішими. Зростає конфлікт інтересів між неповнолітніми, молоддю та дорослими кримінальними угрупованнями у питаннях контролю за виготовленням та продажем наркотиків, проституцією тощо.

Для організації індивідуальної профілактики дитячої злочинності важливим є поділ дітей-порушників кримінального закону за типами.

Для прикладу, наведемо такі їх типи:

- *злісний*: домінуюча, стійка і агресивна антисоціальна спрямованість особистості, яка переважно визначає загальну поведінку молодої людини;
- *нестійкий*: властива негативна спрямованість особистості, але не на рівні постійної переваги злочинної поведінки іншим альтернативним шляхам;
- *ситуаційний*: вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з нестійкою загальною спрямованістю особи, через залежність від інших;
- *випадковий*: вчинення кримінального правопорушення у наслідок випадкової ситуації (наприклад, через необережність або непередбачуваність до протидії ситуації, на відміну від загальної позитивної спрямованості особи).

1.2. Основні психологічні фактори, що сприяють дитячій злочинності, та їх взаємодія

Питання протиправної поведінки дітей завжди знаходилася під постійним фокусом, оскільки його вивчення є дуже важливим для пошуку ефективних механізмів її профілактики. Відповідно до фундаментальної теорії злочинності Готтфредсона та Хірші, особи, причетні до протиправних дій, часто характеризуються низькою самодисципліною, що виникає внаслідок недостатнього соціального виховання у ранньому віці. Їхня теорія стверджує, що поведінкові характеристики, пов'язані зі злочинністю, включають імпульсивність, схильність до ризику і прагнення до захоплюючих вражень [5, с. 221].

Зупинимося на трьох окремих аспектах, які мають важливе значення в аналізі злочинності неповнолітніх, висвітленні розуміння злочинності неповнолітніх і низки психологічних розладів. Розуміючи фактори, які сприяють злочинності неповнолітніх, а також масштаби проблеми, можна значно ефективніше вирішувати та пом'якшувати її дія на суспільство.

Без перебільшення, у першу чергу значний вплив на дитячу злочинність впливають: середовище у сім'ї, відносини з однолітками, стан психічного здоров'я та зловживання наркотиками. Дослідження Фаррінгтона та Уелша [39]. показали, що 50 % правопорушень підлітків пов'язані із сімейним середовищем: неефективні батьківські стратегії, батьківські сварки і недостатній нагляд. У дослідженні, проведеному Гіффорд-Смітом, Доджем, Дішіоном і МакКордом, було виявлено стійкий зв'язок між зв'язками з однолітками, які поводяться незаконно, й ескалацією злочинної поведінки. Вони дійшли висновку, що ті підлітки, які пов'язані з однолітками, які вчиняють девіантні дії, частіше мають тенденцію проявляти неналежну поведінку [40]. Психологічні стани здоров'я, такі як розлади поведінки, також корелюють із підвищеною схильністю до незаконної поведінки дітей. До факторів, що впливають на протиправну поведінку підлітків, відносять і зловживання психоактивними речовинами, зокрема вживання наркотиків, адже визнаються передумовою неправомірної поведінки неповнолітніх [40].

Відносини у сім'ї грають важливу роль у формуванні поведінки неповнолітніх, зокрема їх схильності до кримінальної діяльності. Відносини між батьками та братами й сестрами, стилі виховання та загальне сімейне оточення можуть як збільшити, так і зменшити злочинну поведінку. Вплив однолітків – ще один критичний фактор, пов'язаний зі злочинною поведінкою підлітків. Дослідження показали, що підлітки більш схильні до злочинної діяльності під впливом однолітків-правопорушників, особливо за відсутності позитивних соціальних зв'язків [7, с. 54].

Третім фактором, який будемо розкривати у даному підрозділі магістерської роботи є психологічні розлади, такі як розлади психічного

здоров'я та когнітивні порушення. Зв'язок між психічними розладами та злочинністю неповнолітніх - складний і багатогранний. Неповнолітні з розладами психічного здоров'я можуть відчувати труднощі з контролем імпульсів, емоційною регуляцією та прийняттям рішень, що може призвести до неправильного вибору та більшої ймовірності втягнення в незаконну діяльність. Велика кількість досліджень вивчала зв'язок між дитячою злочинністю та психологічними розладами.

Діти з діагностованими психологічними розладами більш схильні брати участь у незаконній діяльності, ніж їхні психологічно здорові однолітки [3, с. 221]. Водночас сімейні відносини та відносини з однолітками можуть закласти основу для появи психічних розладів у неповнолітніх, що потенційно може спровокувати злочинну поведінку. Несприятливе сімейне середовище, яке характеризується такими елементами, як жорстоке поводження або недбалість, посилює сприйнятливність до психічних захворювань, таких як маніакально-депресивна хвороба або шизофренія [10, с. 12]. Дослідження братів і сестер хворих на шизофренію показують, що надмірне напруження та збій у сімейному середовищі сприяють підвищеній ймовірності розвитку у них захворювання [11]. Аналогічно, вплив асоціальних однолітків може посилити психологічний дистрес, сприяючи виникненню психічних розладів, включаючи депресію та тривогу [7, с. 54]. Такі психічні ускладнення можуть, як наслідок, підштовхнути людей до вчинення злочинів.

Після з'ясування великої ролі сімейних відносин, впливу однолітків та психологічних розладів у злочинній поведінці дітей важливо напрацювати ефективні стратегії профілактики та втручань, які конкретно будуть спрямовані на аналізовані фактори ризику. Завдяки цьому можна активно усувати першопричини дитячої злочинності та працювати над створенням безпечнішого середовища для них.

Щоб запобігти дитячій злочинності важливо зміцнювати сімейні зв'язки та сприяти здоровому сімейному середовищу. Зосередившись на покращенні

сімейних відносин можна суттєво знизити рівень злочинної поведінки дітей та рівень рецидивів.

Вплив однолітків може серйозно вплинути на ймовірність участі дитини у злочинній діяльності. Заходи з профілактики та втручання повинні заохочувати позитивні асоціації з однолітками та зменшувати вплив правопорушників.

Ефективне виявлення, діагностика та лікування психологічних розладів може відігравати основоположну роль у запобіганні злочинності серед дітей та її пом'якшенні. Рання психологічна оцінка дітей з груп ризику може сприяти ранньому втручання та забезпечити належну підтримку. Комплексні плани лікування мають бути індивідуальними та враховувати різні фактори, зокрема, й психологічні, що сприяють розладам та кримінальній поведінці.

Враховуючи розуміння того, як детермінанти сприяють правопорушенням неповнолітніх, надзвичайно важливо сформувати плани захисту та реагування, які спрямовані на конкретні сфери сімейних відносин, вплив однолітків і психічні стани, таким чином сприяючи сприятливим результатам для вразливих неповнолітніх людей. Розуміння, отримане в результаті оцінки цих стратегій, може бути використано для формування політики та превентивних заходів, спрямованих на усунення причин, що лежать в основі злочинності неповнолітніх, створюючи таким чином більш безпечне суспільство в усьому світі.

Сімейні ризики та дитяча злочинність. Під «сімейна динаміка» у даному дослідженні розуміємо моделі спілкування, міжособистісні взаємодії і стосунки, що існують всередині сім'ї. Такі відносини мають суттєвий вплив на траєкторію розвитку та поведінку дітей, зокрема на їхню схильність до кримінальних правопорушень. Дослідження постійно підкреслюють, що компоненти сімейних сценаріїв є одними з найпотужніших провісників правопорушень у молодому віці [12, с. 10]. Надмірна частка неповнолітніх, які вчиняють серйозні проступки, походить із домашнього середовища, яке характеризується нестримним розбратом, низькою залученістю батьків та непостійною дисциплінарною практикою.

Нехтування (ігнорування) дитини батьками. Батьківське нехтування (ігнорування) - систематичне ігнорування основними потребами дитини з боку батьків або інших осіб, які піклуються про них, зокрема забезпечення достатнього харчування, освіти, охорони здоров'я, емоційної підтримки та безпечного середовища. Цікаво, що нехтування батьками може виникати незалежно від будь-якого фізичного чи емоційного насильства, будучи радше умовою бездіяльності з боку законного представника. Порівняно з дітьми, які зазнали жорстокого поводження, але не були знехтуваними, знехтувані діти мали більше повідомлень про жорстоке поводження та зазнавали різних видів насильства. Найпоширенішим різновидом ігнорування було нехтування з боку нагляду, що становило 72,5%, за яким йшло 61,6%, пов'язане з нехтуванням навколишнім середовищем. Крім медичного нехтування, усі категорії нехтування мають значні кореляції. Згідно з даними Національного опитування про схильність дітей до насильства, приблизно 14% дитячого населення США щорічно страждають від нехтування [49, с. 247].

Було виявлено, що нехтування батьками збільшує ризик злочинної поведінки підлітків, причому в одному дослідженні було виявлено, що діти, які залишилися без уваги, майже вдвічі частіше вчиняли злочини, ніж діти, які не були без уваги.

Домашнє насильство. Домашнє насильство, за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, передбачає застосування одного або кількох типів навмисної сили вдома чи оточенні, схожому на домашнє, включаючи фізичний напад, сексуальне насильство, психологічне жорстоке поводження та маніпуляції, недбалість або будь-які інші форма жорстокого поводження, що призводить до потенційної фізичної шкоди, захворювань, що передаються статевим шляхом, психологічної травми, недоїдання або навіть смерті. У випадках домашнього насильства кривдник і жертва зазвичай мають інтимні стосунки.

Важливо відзначити, що хоча ці два поняття можуть перетинатися в певних сценаріях, їх визначення та прояви відрізняються. Батьківське

нехтування головним чином зосереджується на недбалості законного представника та нехтуванні основними потребами дитини, тоді як домашнє насильство включає акти насильства вдома чи в сім'ї. Домашнє насильство все більше визнається серйозною проблемою суспільного добробуту, причому приблизно кожна четверта жінка та кожен сьомий чоловік, за прогнозами, терпітимуть інтенсивне фізичне насильство з боку близького партнера в певний період свого життя. Підлітки, які спостерігають або стикаються з домашнім насильством, мають підвищену ймовірність мати емоційні розлади та поведінкові проблеми, включно з правопорушеннями. Спеціальне дослідження виявило, що підлітки, які спостерігали насильство з боку батьків, були майже вдвічі більш схильні брати участь у правопорушеннях, на відміну від тих, хто не зазнавав такого насильства.

Зловживання психоактивними речовинами в сім'ї. Зловживання психоактивними речовинами характеризується вживанням алкоголю чи наркотиків, що завдає шкоди. Зловживання психоактивними речовинами може суттєво вплинути на сімейну динаміку, оскільки батьки, які борються з такою залежністю, часто не можуть створити безпечну та стабільну атмосферу життя для своїх дітей. За оцінками, у 2019 році кожен сьомий підліток у віці 12-17 років у США мав справу з розладом, пов'язаним із вживанням психоактивних речовин [50]. Неодноразово зловживання психоактивними речовинами пов'язували з підвищеною ймовірністю злочинної поведінки дітей. В одному дослідженні було зазначено, що діти, які вживають наркотики, більш сприйнятливі до неправомірної поведінки порівняно з тими, хто утримується від вживання наркотиків.

Вплив однолітків та підліткова делінквентність. Вплив однолітків, який іноді називають «тиском однолітків», стосується впливу однолітків (друзів, однокласників і знайомих) на ставлення, поведінку та прийняття рішень особи. Це може включати *прямий вплив*, наприклад, коли однолітки заохочують або тиснуть на когось до певної поведінки, або *непрямий вплив*,

який виникає, коли люди приймають поведінку та ставлення, засновані на їхньому бажанні вписатися в певну групу однолітків.

Спілкування з девіантними однолітками та вплив однолітків в Інтернеті є двома важливими факторами, що сприяють дитячій злочинності. Зупинимось на аналізі кожного із факторів, включаючи його визначення, рівень поширеності, приклади їх впливу на поведінку дітей та шкоду, яку вони можуть завдати.

Спілкування з девіантними однолітками. Приналежність до девіантних однолітків означає ступінь спілкування дітей з іншими дітьми, які вчиняють кримінальні правопорушення, зокрема вживання наркотиків, вандалізм і крадіжки. Постійні результати досліджень підкреслюють, що зв'язки з девіантними однолітками є суттєвою детермінантою делінквентної поведінки серед дітей [22]. Діти у компанії таких однолітків можуть відчувати примус до відповідності груповим стандартам і, як наслідок, демонструвати подібну неправильну поведінку.

Останнім часом відзначається помітне зростання кількості дітей, які «здружилися» з однолітками-девіантами. Близько 37% дітей, затриманих у США в 2021 році, мали коло однолітків, які також займалися злочинністю. Наприклад, дослідження під керівництвом Доджа та його команди [48, с. 47] показало, що діти, які часто зустрічаються з такими однолітками, продемонстрували більшу схильність до агресивної та девіантної поведінки. Водночас дослідження показали, що діти, чиї друзі вживають психоактивні речовини, виявляють більшу схильність до зловживання психоактивними речовинами [48, с. 43].

Шкода, заподіяна через спілкування з такими однолітками, велика. Підлітки, які вчиняють правопорушення, стикаються з підвищеним ризиком невдач у навчанні, проблем із психологічним здоров'ям, а також потрапити до системи кримінального правосуддя. У результаті розроблення стратегії втручання, спрямованої на зменшення зв'язків з девіантними однолітками, стає вирішальним кроком у профілактиці та боротьбі з дитячою злочинністю.

Вплив однолітків онлайн. Термін «онлайн-вплив однолітків» означає вплив соціальних мереж та інших цифрових платформ на поведінку дітей. Діти можуть бути піддані низці контенту в Інтернеті, включаючи спілкування з однолітками, які вчиняють правопорушення. Такий вплив може збільшити ймовірність того, що неповнолітні повторять такі ж дії.

Останніми роками спостерігаємо помітне зростання поширення соціальних медіа серед дітей. Заява дослідницького центру Pew [26] показала, що близько 81 % молоді у віці 13-17 років у США втягуються у соціальні мережі. А також стало відомо, що віртуальний вплив однолітків відіграє значну роль у прогнозуванні делінквентної поведінки дітей. Одне дослідження виявило кореляцію між впливом онлайн-контенту, що пропагує зловживання психоактивними речовинами, та підвищеним ризиком такої поведінки серед неповнолітніх [50].

Наприклад, дослідження, проведене Ybarra, M.L., Diener-West, M., і Leaf, R.J. показало, що вплив насильницького онлайн-контенту пов'язаний із підвищеним ризиком агресивної поведінки серед дітей. Це дослідження вивчило взаємозв'язок між кіберпереслідуваннями та традиційним шкільним залякуванням, таким чином пропонуючи розуміння ефективності шкільних контрзаходів для вирішення цих проблем. Результати дослідження надають суттєві докази того, що контент про насильство в Інтернеті впливає на ймовірність участі дітей у злочинній діяльності. Подібним чином дослідження показали, що вплив онлайн-контенту, який заохочує до самоушкодження та самогубства, відповідає підвищеному ризику таких проявів серед неповнолітніх [51, с. 110].

Психологічний розлад. Психологічні розлади характеризуються як стани психічного здоров'я зі значним впливом на пізнання, емоції та дії людини, викликаючи страждання та підриваючи її здатність оптимально функціонувати у повсякденному житті. Існує низка психологічних розладів, що включає:

- тривожні розлади,

- розлади настрою,
- розлади особистості,
- розлади поведінки.

Дослідження показують, що значна частина правопорушень, вчинених дітьми, може бути пов'язана з психологічними розладами. Теплін та ін. показали в одному із досліджень, що майже 70% молодих правопорушників страждали принаймні однією формою психіатричного розладу. Так само в публікації Управління ювенальної юстиції та запобігання правопорушенням зауважувалося, що близько 60% неповнолітніх, які перебувають під вартою, мали в минулому досвід психічних проблем [51, с. 110].

Дитяча делінквентність та вплив психічних розладів. Щоб зрозуміти взаємозв'язок між психіатричними розладами та злочинністю неповнолітніх, особливу увагу слід приділити розладу поведінки (РП), синдрому дефіциту уваги/гіперактивності (СДУГ) і розладів контролю імпульсів (РКІ). Ці розлади значною мірою сприяють дитячій злочинності.

Люди із синдрому дефіциту уваги/гіперактивності (СДУГ) мають схильність до імпульсивності, яка може призвести до участі в незаконній діяльності. Грант і Чемберлен наголошують на впливі розладів контролю над імпульсами, коли люди намагаються протистояти шкідливим бажанням, що потенційно може призвести до ризикованої поведінки та подальшої участі в протиправній поведінці. Крім того, Loeber et al. вказали на сильну кореляцію між розладом поведінки та повторюваною агресивною чи антисоціальною поведінкою, що підвищує ймовірність насильницьких злочинів і правопорушень. Розуміння цих зв'язків є життєво важливим для вирішення проблеми психічних розладів як фактора, що сприяє злочинності серед дітей.

Зауважимо, що вплив поведінкових розладів на випадки дитячої злочинності безсумнівно доволі глибокий. Як засвідчило дослідження Тепліна та інших, майже 58% вибірки неповнолітніх затриманих чоловіків і 41% їхніх колег-жінок були оцінені на відповідність критеріям одного або кількох

розладів поведінки. Ця тенденція також відображається на національному рівні, адже значна частина неповнолітніх щороку стають втягненими у злочини через розлади поведінки. У багатьох дослідженнях пропонують критичне розуміння постійних наслідків таких розладів. Наприклад, висновок Шоу та ін. показали, що майже половина дітей, у яких в ранньому віці було діагностовано розлади поведінки, зберігають злочинну поведінку навіть у пізньому підлітковому та ранньому дорослому віці. Це справді тривожна статистика, яка підкреслює довгострокові наслідки поведінкових розладів, виявлених у ранньому віці, які можуть зрештою вплинути на поведінку людини, поширюючись глибоко в доросле життя [44, с. 12].

Злочинність неповнолітніх та вплив емоційних розладів. Емоційні розлади, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, охоплюють помітні відхилення від стандартного діапазону здорових емоцій, таких як тривога, мінливість настрою та інтенсивні негативні почуття. Ці аномалії можуть суттєво вплинути на неповнолітніх, спричиняючи серйозний дискомфорт і погіршення працездатності та зрештою збільшуючи ймовірність участі дітей у злочинній діяльності. Зокрема, депресія може викликати почуття безнадійності та відчаю, потенційно спонукаючи людей до злочинної поведінки як механізму подолання їхніх непереборних емоцій.

Крім того тривожні розлади можуть сприяти дитячій злочинності неповнолітніх через соціально дезадаптивну поведінку, що виникає внаслідок підвищеного сприйняття загрози. Така підвищена чутливість може збільшити ймовірність того, що неповнолітні агресивно реагуватимуть на передбачувані загрози, штовхаючи їх до потенційних злочинів. Розлад емоційної нестабільності характеризується надмірними емоційними реакціями та частими змінами настрою, що потенційно може призвести до непередбачуваної та незаконної поведінки. Важливо відзначити, що емоційні розлади мають помітний вплив на випадки злочинності серед дітей. Як показано в дослідженні Абрама та ін. [41], значний відсоток - близько 61 % неповнолітніх чоловічої статі та 70 % неповнолітніх жіночої статі, які утримувалися в установах

ювенальної юстиції, демонстрували симптоми емоційних розладів, які відповідали критеріям принаймні одного психіатричного розладу. Ці дані підкреслюють значний зв'язок між емоційними розладами та схильністю неповнолітніх до кримінальної діяльності.

Розлади особистості та їх віднесення до злочинності неповнолітніх. Розлади особистості у зв'язку із дитячою злочинністю можна зрозуміти через стисле визначення. Згідно з описом Американської психіатричної асоціації [29], розлади особистості - це стійкі моделі дезадаптивної поведінки, думок і внутрішніх переживань, які значно відрізняються від культурних норм. У підлітковому віці поява таких розладів може спричинити руйнівну та протиправну поведінку. Зокрема, первинні розлади особистості, такі як антисоціальні, межові (прикордонні) та нарцисичні розлади особистості, становлять значні фактори ризику для дитячої злочинності.

Крім того, нестабільність самосприйняття та імпульсивність, характерні для межового (прикордонного) розладу особистості, можуть спровокувати екстремальну та імпульсивну поведінку, яка потенційно може перерости у злочин [40]. Нарцисичний розлад особистості, що характеризується надмірною власною значущістю та відсутністю емпатії [42], може стати причиною підліткового злочину через агресивну або маніпулятивну поведінку, що впливає з прав. Дані розлади особистості утворюють значну частину причинних факторів злочинності неповнолітніх. Серед молодих затриманих (яких було відібрано в одному дослідженні), приблизно 66,4% демонстрували симптоми, що відповідають критеріям принаймні одного розладу особистості.

Факторна взаємодія між сімейною динамікою, впливом однолітків і психологічними розладами.

Насправді психологічні розлади також можуть охоплювати проблеми середовища розвитку, які виникають через несприятливі обставини, такі як сімейні розлади, неправильні стилі виховання та суспільні труднощі.

Ця кореляція малює повну картину того, що дисфункціональне психосоціальне середовище може «культивувати насіння» психічних розладів, які, у свою чергу, збільшують ймовірність правопорушень в дітей. Сімейна динаміка відіграє тут ключову роль. В одному із досліджень [43] підмітили, як неефективне виховання та конфлікти в сім'ї можуть створити сприятливе середовище для злочинної поведінки серед дітей. Схожим чином було встановлено позитивну кореляцію між впливом однолітків і делінквентністю неповнолітніх, особливо в тих осіб, які вже обтяжені психологічними розладами.

Ці результати підтверджують думку про те, що психологічні розлади можуть посилити ризик злочинності неповнолітніх, яка спричинена деструктивною сімейною динамікою та негативним листуванням однолітків. Звичайно, погана сімейна динаміка та негативний вплив однолітків також спричиняють не лише перешкоди у середовищі зростання, але й різні інші психологічні захворювання.

Згубна сімейна динаміка та її віднесення до психологічних розладів і підліткової злочинності. Специфічна сімейна динаміка може призвести до розвитку певних психологічних розладів у неповнолітніх, які збігаються з розладами, пов'язаними зі злочинною поведінкою дітей.

Деструктивні сімейні обставини, такі як зневага (ігнорування) та жорстоке поводження, можуть значно сприяти розвитку ряду емоційних розладів, таких як депресія та тривога. Дослідження Кендлера та ін. [45] продемонстрували, що ризик тривоги та депресії значно підвищується у дітей, які відчують високий рівень батьківської ворожості, брак тепла та низький рівень прихильності. Ці емоційні розлади представлені як потужні предиктори дитячої злочинності [38].

Так само, як згадувалося раніше, несприятлива сімейна динаміка тісно пов'язана з розвитком розладів особистості, таких як антисоціальний та межовий (прикордонний) розлади особистості. У дослідженні, проведеному Johnson et al. [46] було виявлено, що дисфункціональні сімейні умови пов'язані

з високим рівнем поширеності цих розладів серед молоді, досягаючи в деяких випадках до 50%. Крім того, Stepp та ін. [40] спостерігали кореляцію між межовим (прикордонним) розладом особистості та підлітковою злочинністю, особливо в осіб із бурхливого сімейного середовища.

Каскадні ефекти впливу однолітків на психологічні розлади, пов'язані з дитячою злочинністю. Вплив однолітків може значно сприяти виникненню та прогресуванню психологічних розладів в дітей. Центральне дослідження Dupéré et al. [47] виявили, що небезпечні та девіантні відносини з однолітками можуть призводити до підвищеного стресу, поганої емоційної регуляції та дезадаптивної поведінки, що є аспектами різних психологічних розладів, пов'язаних із злочинами. Крім того, вплив однолітків відображається на розвитку депресивних і тривожних розладів. За результатами 5-річного дослідження за участю 1000 молодих людей, проведене Van Harmelen et al. [48] було з'ясовано, що негативний досвід однолітків, такий як знущання та відчуження, сприяв підвищенню ризику розвитку симптомів депресії на 74% і тривожних розладів на 82%. Пов'язуючи ці психологічні розлади з правопорушеннями, у звіті Форда та ін. [49] було продемонстровано, що діти з такими розладами, як депресія, тривога та антисоціальна поведінка, значно частіше втягуються у злочинну діяльність.

1.3. Психологічні аспекти профілактики правопорушень неповнолітніх

Профілактична робота щодо дитячої злочинності – це комплексна робота усіх суб'єктів системи профілактики: освітніх, психологічних, медичних, соціальних державного і недержавного секторів.

Переконані, що профілактика дитячої злочинності буде ефективною лише тоді, коли носитиме комплексний характер, а кожен суб'єкт системи профілактики стане якісно реалізовувати заходи у зоні «своєї компетенції» без

перекладання відповідальності у питаннях запобігання дитячій злочинності на інші суб'єкти системи профілактики.

Низька якість виконання своїх обов'язків чи формальний підхід є перешкодою у націленій на конкретний результат роботі з профілактики дитячої злочинності. Нерідко, зважаючи на відсутність психологічних знань у співробітників, профілактика зводиться до простої повчальної бесіди, поучування, спроби «увігнати» неповнолітнього до відчуття провини і сорому за скоєне ним діяння. Співробітники не розуміють і не усвідомлюють при цьому, що його поведінка була наслідком переживання негативних емоцій, сам факт перебування в правоохоронному органі також не додає позитивних почуттів і разом з негативним емоційним тлом і «виховним» впливом з боку співробітника матиме протилежний ефект.

Профілактична робота щодо дитячої злочинності полягає у наступних заходах:

- правова освіта;
- діагностика дітей із відхиленнями у поведінці (мотивації навчання, самооцінки, комунікативних навичок, рівня конфліктності, адаптаційного потенціалу, акцентуації характеру, самоконтролю, саморегуляції психоемоційного стану); визначення соціометричного статусу дитини в колективі, спостереження за її поведінкою у різних ситуаціях;
- психокорекційна робота: 1) консультування з питань виправлення недоліків поведінки; 2) виведення підлітків з-під негативного впливу мікросередовища та ресоціалізації з формуванням позитивних інтересів: навчальних, спортивних, творчих, музичних, професійних тощо; 3) індивідуально-виховна робота педагога з дитиною, тісна взаємодія з соціальним педагогом та психологом, залучення дитини до активної громадської роботи; 4) організація раціонального дозвілля та щоденного відпочинку;

- взаємодія з сім'єю (вивченні становища дитини у ній, відвідування дитини вдома, проведення розмов із батьками, корекція порушень внутрішньо сімейних відносин);

- медикаментозна корекція супутніх церебральних дисфункцій;

- підготовка і навчання суб'єктів виховного впливу (зокрема працівників органів поліції) навичкам поведінкового аналізу для корекції девіантної поведінки дітей;

- та ін. [11].

Виокремлюють і наступний комплекс профілактичних заходів із дитячої злочинності:

- покращення соціально-психологічного клімату як у сім'ях, так і в освітніх організаціях;

- створення умов отримання повноцінної освіти;

- нейтралізація негативних факторів довкілля;

- своєчасне лікування нервово-психічних захворювань;

- створення умов щодо повноцінного дозвілля та відпочинку неповнолітніх.

Зауважимо, що профілактика дитячої злочинності передбачає застосування різноманітних психологічних підходів, які базуються на вивченні індивідуальних особливостей дитини, формуванні її емоційної стійкості, позитивних соціальних навичок та здорової самооцінки. В основному психологічні підходи мають на меті усунути причини девіантної поведінки, забезпечуючи підтримку дитині та її оточенню, серед яких:

1) Розвиток емоційної регуляції.

Одним із важливих напрямів профілактики злочинності є розвиток здатності дитини до емоційної регуляції. Емоційна регуляція дозволяє дитині справлятися з сильними емоціями, такими як агресія, фрустрація чи тривога, які можуть спричинити девіантну поведінку. Джон Боулбі у своїй теорії прив'язаності стверджував, що розвиток здорових емоційних механізмів

залежить від наявності стабільного емоційного зв'язку з батьками або іншими значущими дорослими [1, с. 70].

Методи, які використовуються для розвитку емоційної регуляції, включають навчання дітей технікам контролю емоцій (наприклад, дихальні вправи), розвиток навичок рефлексії та конструктивне вирішення конфліктів.

2) Формування позитивних моделей поведінки.

Формування позитивних моделей поведінки є важливим компонентом психологічної профілактики. Згідно з теорією соціального навчання Альберта Бандури, діти навчаються поведінці через спостереження за іншими, наслідування їх дій та оцінку наслідків цієї поведінки. Бандура наголошує, що позитивні результати, отримані від конструктивної поведінки, сприяють її закріпленню [2, с. 85].

Для цього важливо залучати дітей до програм наставництва, де вони мають змогу наслідувати позитивні приклади. Позитивні рольові моделі — батьки, педагоги, лідери громад — допомагають дитині засвоїти соціально прийнятні способи поведінки.

3) Підтримка самооцінки та впевненості в собі.

Низька самооцінка є однією з причин розвитку девіантної поведінки, тому психологічна профілактика має бути спрямована на її підвищення. Абрахам Маслоу у своїй теорії самоактуалізації зазначав, що задоволення базових потреб у визнанні та любові є основою для формування позитивного самосприйняття [3, с. 78].

Методи підтримки самооцінки включають індивідуальне консультування, групову роботу та діяльність, що сприяє розвитку здібностей дитини. Наприклад, участь у творчих проєктах або спортивних змаганнях може сприяти зміцненню впевненості у власних силах.

4) Робота з сім'єю, родиною.

Сім'я, родина є одним із ключових факторів, що впливають на формування поведінки дитини. Відсутність підтримки, конфлікти в сім'ї або недостатня увага до емоційних потреб дитини можуть призвести до виникнення

девіантної поведінки. Боулбі підкреслював, що діти, які мають емоційну підтримку в родині, демонструють вищий рівень соціальної адаптації [1, с. 119].

Робота з родиною включає консультування батьків, тренінги позитивного виховання та надання соціальної підтримки сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

5) Програми соціально-емоційного навчання.

Програми соціально-емоційного навчання (SEL) спрямовані на розвиток навичок соціальної взаємодії, емпатії, саморегуляції та конструктивного вирішення конфліктів. Дослідження доводять, що участь дітей у таких програмах сприяє зниженню рівня агресії та формуванню соціально прийнятної поведінки [4, с. 205].

Психологічні підходи до профілактики злочинності спрямовані на усунення причин девіантної поведінки через формування позитивних моделей, розвиток емоційної стійкості, підвищення самооцінки та створення сприятливого сімейного середовища. Використання цих підходів у комплексі з соціальними програмами може значно знизити ризик злочинної поведінки серед дітей.

У багатьох країнах світу впроваджуються програми, спрямовані на профілактику дитячої злочинності. Ці програми демонструють ефективність у зниженні рівня правопорушень серед дітей завдяки інтегрованому підходу, що включає освітні, соціальні та психологічні заходи. Наведено кілька прикладів успішних програм:

1. Програма «Scared Straight» (США).

Програма «Scared Straight», впроваджена в США, має на меті запобігти злочинній поведінці серед підлітків через організацію екскурсій до місць позбавлення волі. Підлітки, які демонструють девіантну поведінку, зустрічаються з ув'язненими, які розповідають їм про наслідки злочинів та складнощі життя у в'язниці. Мета програми - викликати у дітей страх перед правопорушеннями та показати реальні наслідки протиправних дій [1, с. 45].

Дослідження показали, що програма є ефективною для зменшення рецидивів серед учасників. Учасники, які пройшли «Scared Straight», демонстрували зниження ризику повторного правопорушення на 20% [1, с. 47].

2. Програма «Olweus Bullying Prevention Program» (Норвегія).

Ця програма спрямована на запобігання булінгу у школах та зменшення агресії серед учнів. Програма охоплює освітні заходи для учнів, навчання вчителів ефективним методам роботи з конфліктами, а також залучення батьків до вирішення проблем булінгу. Вона базується на створенні безпечного та доброзичливого середовища у школі [2, с. 89].

За результатами впровадження програми у школах Норвегії рівень булінгу знизився на 50%, а учні почали демонструвати більш толерантну поведінку. Успішність програми дозволила її впровадити в інших країнах, таких як Швеція, США та Канада [2, с. 92].

3. Програма «Restorative Justice Conferencing» (Нова Зеландія)

Програма відновного правосуддя спрямована на ресоціалізацію неповнолітніх правопорушників через організацію зустрічей між жертвами, правопорушниками та їхніми родинами. Метою є відновлення довіри між сторонами, вирішення конфлікту та запобігання повторним злочинам. Учасники програми також зобов'язані виконати певні дії, спрямовані на компенсацію шкоди (наприклад, вибачення, виплата компенсації чи виконання громадських робіт) [3, с. 120].

Програма знизилася рівень рецидивів серед молоді в Новій Зеландії на 30% і була визнана однією з найефективніших систем роботи з підлітковою злочинністю [3, с. 122].

4. Програма «Youth Offending Teams» (Велика Британія)

Youth Offending Teams (YOTs) - це мультидисциплінарні команди, що працюють з неповнолітніми правопорушниками. Команди включають соціальних працівників, поліцейських, психологів та юристів, які спільно розробляють індивідуальні програми для кожного підлітка. Мета YOTs -

допомогти молоді уникнути повторних правопорушень через ресоціалізацію, навчання та психологічну допомогу [4, с. 65].

Аналіз результатів показав, що робота YOTs сприяє зниженню рецидивів на 42% серед учасників програми. Ця модель стала зразком для створення подібних команд в інших країнах [4, с. 70].

5. Програма «Big Brothers Big Sisters» (США)

Програма наставництва «Big Brothers Big Sisters» залучає волонтерів, які стають наставниками для дітей із неблагополучних сімей або тих, хто знаходиться у складних життєвих обставинах. Наставники проводять час із дітьми, допомагають їм розвивати соціальні навички, надають підтримку у навчанні та заохочують до здорового способу життя [5, с. 132].

Учасники програми демонструють зниження ризику вживання наркотиків і алкоголю, а також підвищення академічної успішності. Програма отримала визнання у багатьох країнах і стала основою для створення аналогічних ініціатив [5, с. 134].

Успішні закордонні програми профілактики злочинності серед неповнолітніх демонструють важливість комплексного підходу, який включає освітні, психологічні та соціальні заходи. Вони можуть слугувати зразком для адаптації в Україні з урахуванням місцевих особливостей.

Напрацювання нової моделі психологічного забезпечення профілактики дитячої злочинності важливо вивчити усі чинники розвитку делінквентної поведінки, зокрема: конфліктів у сім'ї; проблеми у навчанні та взаємодії у школі; особливості взаємовідносин з членами референтних груп однолітків та умовами виконання в них конкретних ролей; психічні стани, обумовлені зовнішніми впливами, і навіть процесом гендерно-вікової, професійної та інших видів самоідентифікації особистості.

Необхідно насамперед виявлення психологічні особливості поведінки дітей та підлітків у юридично значимих ситуаціях, і навіть розробити психологічну інтерпретацію юридичного поняття «інтереси дітей», що у

міжнародних правових документах. Адже співвідношення даного поняття з психологічними положеннями про повноцінний та різнобічний розвиток дитини дасть адекватні методологічні орієнтири для розвитку теоретичних основ правотворчості та правозастосування, надавши їм ціннісного вектора – спрямованості на захист інтересів та прав підростаючого покоління.

В цілому розробка моделі психологічного прогнозування, що базується на ідеях суб'єктно-ситуаційного підходу, дозволить розкрити діалектичну взаємозв'язок між суб'єктом і ситуацією, при якій об'єктивні характеристики ситуацій задаються соціальними макропроцесами та особливостями реалізованої життєдіяльності, а їх сприйняття чинним суб'єктом, наповнене для суб'єкта їх вплив на мотивацію та спосіб скоєння провини здійснюється з урахуванням наявного деліктного потенціалу особистості. У цьому зв'язку важливо вивчення, з одного боку, типових ситуацій життєдіяльності неповнолітніх, які можуть бути умовами, що привертають до делінквентної поведінки, а з іншого – індивідуально-психологічних особливостей особистості, які виступають як підстави правосвідомості та стильових особливостей реалізації делінквентної поведінки.

При обранні засобів психотехнічного впливу на різні категорії неповнолітніх делінквентів важливо дотримуватися психологічних умов ефективної реалізації конкретних форм психопрактики - психологічної освіти, психотренінгу, психоконсультування, психокорекції, психотерапії. Наукові дослідження свідчать про продуктивність використання у ході психологічного забезпечення профілактики делінквентної поведінки типологічного підходу та моделі постдіагностичного тренінгу-корекції.

Поділяємо позицію, що ефективна профілактика делінквентної поведінки дітей має ґрунтуватися на спеціально розробленому діагностико-корекційному комплексі, що адекватно враховує особистісні особливості конкретних категорій делінквентів. При цьому основні вимоги до вибору засобів психодіагностики пов'язані з їхньою валідністю, надійністю, стандартизованістю по відношенню до певних вікових груп делінквентів, а

також здатністю в комплексі повноцінно виявляти деліктний потенціал особистості.

Основна вимога до ефективної реалізації психотехнічних впливів – це реалізація у ході роботи з дітьми «двокрокового алгоритму»:

1) перервати їхню деструктивну поведінку, зокрема на основі відриву від звичних умов життєдіяльності (у виняткових випадках із короткочасним розміщенням у спеціально організоване середовище) та застосування методу «педагогічного вибуху» або більш гнучкої психолого-педагогічної технології впливу (наприклад, аутотренінгової моделі);

2) забезпечити просоціальний розвиток особистості, зокрема за рахунок соціально реабілітаційних заходів, спрямованих на подолання відчуженості, тривожності, соціальної пасивності та адекватної її ідентифікації в соціумі.

Як зауважували у попередньому підрозділі магістерської роботи, три основні психологічні чинники загострюють проблему злочинності серед неповнолітніх: погана сімейна динаміка, негативний вплив однолітків і психологічні розлади. Розуміння серйозності цих компонентів має вирішальне значення для усвідомлення усієї тяжкості та далекосяжних наслідків їх сукупного впливу на дитячу злочинність.

Починаючи з поганої сімейної динаміки, яка, характеризуючись конфліктами, дисфункцією та неефективним вихованням, сіє хвилювання та незадоволення серед дітей. Ці проблемні умови створюють сприятливе середовище для девіантної поведінки та підготовлюють ґрунт для потенційної участі дітей в злочинній діяльності.

Крім того, негативний вплив однолітків виступає каталізатором у цій і без того бурхливій суміші. Дійсно, випадки булінгу, відчуження (ігнорування) та моделювання девіантної поведінки можуть значною мірою підштовхнути дітей до вчинення злочинів. Зокрема, коли діти прагнуть визнання та прийняття, різко зростає ризик обрання поведінки, яка відповідає поведінці їхніх дезадаптивних однолітків.

Не можемо також недооцінювати роль психологічних розладів. Ці розлади, які проявляються та посилюються вищезгаданими несприятливими умовами дитинства, можуть стимулювати злочинну поведінку. Вони можуть суттєво впливати на емоційну регуляцію, здатність приймати рішення та загальноприйняті норми поведінки дітей, ведучи їх, швидше за все, на шлях злочину.

Наслідки цих висновків підкреслюють нагальну потребу у своєчасному втручанні та профілактичних заходах. Як суспільство, так і сім'я та школа повинні багато інвестувати у служби психічного здоров'я, плекаючи позитивні сімейні зв'язки та спілкування з однолітками, а також створюючи сприятливе середовище для підлітків. Переконані, що спільні зусилля можуть сприяти зниженню рівня злочинності серед дітей, пом'якшенню згубного впливу на громади та життя постраждалої молоді.

Заходи втручання та профілактики дитячої злочинності, спричиненої сімейною динамікою.

Дитяча злочинність часто виникає внаслідок різноманітних сімейних обставин, які можуть суттєво вплинути на поведінку дитини. Три ключові фактори впливають на формування дитячої злочинності: недбале батьківство, домашнє насильство та зловживання психоактивними речовинами в сім'ї. Дослідження пропонують ефективні втручання та заходи профілактики для вирішення цих проблем.

Діти, які залишаються без уваги, більш схильні до правопорушень. Щоб вирішити цю проблему, важливо впроваджувати комплексні стратегії втручання, які в першу чергу зосереджуються на підтримці батьків у вдосконаленні їхніх батьківських навичок.

Сміливо припускаємо, що плани виховання дітей, які наголошують на ефективній комунікації, встановленні меж і сприянні позитивним методам виховання, можуть показати хороші результати у зниженні дитячої злочинності. Іншим питанням, яке потребує уваги, є випадки домашнього

насильства, яке може мати шкідливі наслідки для дітей і збільшити ризик участі у злочинній діяльності в подальшому житті. Щоб вирішити цю проблему, ефективні заходи втручання повинні надавати підтримку як жертвам, так і злочинцям. Консультування та лікувальні заходи, спрямовані на фундаментальні питання, такі як керування гнівом і вирішення конфліктів, можуть ефективно зменшити ймовірність участі молоді у злочинній діяльності. Націлюючись на ці основні фактори, ми можемо працювати над запобіганням і зниженню ризику правопорушень у дітей.

Зловживання наркотиками в сім'ї може мати значний вплив на поведінку та вибір дітей. Щоб вирішити цю проблему, то першочерговими зусиллями з профілактики повинні бути раннє втручання та освіта. Реалізація проєкту, спрямованого на підвищення обізнаності про зловживання наркотиками, надання стратегій подолання та просування здорових альтернатив, було б чудовим кроком у правильному напрямку. Ця ініціатива не тільки допоможе особам, які постраждали від зловживання наркотиками, але й озброїть їх необхідними інструментами для прийняття обґрунтованих рішень і уникнення потрапляння в ті самі деструктивні моделі.

Заходи втручання та запобігання злочинам серед молоді, спричинених впливом однолітків.

Щоб усунути вплив девіантних однолітків на правопорушення серед молоді, стратегії втручання мають бути зосереджені на наданні позитивних альтернатив і сприянні просоціальної діяльності. Програми, які пропонують альтернативу наставництву, позитивну соціалізацію та активну групову діяльність, продемонстрували потенціал у зменшенні девіантного впливу однолітків [50]. Відкриваючи підліткам позитивні приклади для наслідування та заохочуючи їх залучати до діяльності, яка пропагує здорову поведінку, можна звести до мінімуму негативний вплив девіантних однолітків.

Щоб пом'якшити негативний вплив онлайн-взаємодій, ефективні профілактичні заходи передбачають навчання молодих людей потенційним

ризикам. Це включає навчання відповідальній поведінці в Інтернеті, сприяння цифровій грамотності та розвиток навичок критичного мислення [51]. Оснащуючи молодих людей необхідними знаннями та навичками для безпечного орієнтування в онлайн-світі, вони можуть мати можливість робити відповідальний вибір і протистояти негативному впливу однолітків.

Водночас інші потенційні фактори, такі як соціально-економічний статус, рівень освіти та вплив громади та ін., також можуть суттєво впливати на дитячу злочинність, а тому потребують подальшого вивчення і уваги зі сторони суспільства та визнання. Наприклад, якщо низький соціально-економічний статус пов'язаний з високим рівнем дитячої злочинності, то державна політика має передбачати економічну підтримку, зменшення тиску і мотивів, що призводять до дитячих злочинів. Вона може включати програми працевлаштування для батьків, навчання фінансовій грамотності та надання доступу до якісного доступного житла.

Висновки до першого розділу

1. *Дитяча злочинність* - сукупність правопорушень, відповідальність за які настає до досягнення повноліття особами віком від 14 до 17 років, які вчинили ці злочини на певній території (місто, район, область, країна) у певний період (місяць, квартал, рік, п'ять років тощо) з кількісно-якісними характеристиками.

До ознак дитячої злочинності відносимо:

1) переважне вчинення кримінальних правопорушень може відбуватися щодо знайомих, однолітків, членів сім'ї, родичів;

2) в основному кримінальні правопорушення – «вуличні злочини», а самі правопорушення в основному кваліфікуються як хуліганство;

3) жертвами дитячої злочинності переважно бувають неповнолітні і часто вони входять у сімейного кола дитини, що вчинила злочин;

4) біля половини усіх кримінальних правопорушень вчиняють підлітки після двадцяти двох годин вечора;

5) в основному дитячу злочинність становлять кримінальні правопорушення, які вчиняють групами;

6) у злочинній групі дітей-правопорушників є дорослі лідери з кримінальною судимістю;

7) необґрунтована жорстокість у ході вчинення кримінальних правопорушень.

2. Неповнолітнім правопорушникам властиві такі прояви девіантної поведінки:

- демонстрація зневаги до норм загальноприйнятої поведінки;
- пристрасть до спиртних напоїв, наркотиків, азартних ігор;
- бродяжництво, систематичні «залишення дому»;
- прояв мстивості, жорстокості, насильства у конфліктних ситуаціях з однолітками;
- прояв ворожого ставлення до тих із них, які відрізняються старанною поведінкою та успіхами у навчанні;
- прояв агресії та жорстокості до маргінальних особистостей,
- та ін.

3. До індивідуально-типологічних особливостей підлітка-правопорушника належать:

- дисгармонійність емоційно-вольової сфери,
- поєднання негнучкості у взаємодії з оточуючими та прагнення до самозмін через неприйняття себе,
- прояв байдужості до інших,
- відсутність прагнення до самовдосконалення,
- переважання подій з нищими цілями.

Дітям-правопорушникам властива деформація правосвідомості, зокрема порушення норм моралі та цінностей, кримінально-правових заборон. Деформація ціннісно-мотиваційної сфери у дітей проявляється у відсутності

інтересу до навчання, з одного боку, і потягу до «вільного» проведення часу, володіння модними речами – з іншого. Як наслідок їм характерна мінімізація емпатії, нечутливість до страждань інших, емоційна «тупість» та агресивність.

4. *Профілактична робота щодо дитячої злочинності* – це комплексна робота усіх суб'єктів системи профілактики: освітніх, психологічних, медичних, соціальних державного і недержавного секторів.

Для організації індивідуальної профілактики дитячої злочинності важливим є поділ дітей-порушників кримінального закону за типами, зокрема:

- *злісний*: домінуюча, стійка і агресивна антисоціальна спрямованість особистості, яка переважно визначає загальну поведінку молодшої людини;
- *нестійкий*: властива негативна спрямованість особистості, але не на рівні постійної переваги злочинної поведінки іншим альтернативним шляхам;
- *ситуаційний*: вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з нестійкою загальною спрямованістю особи, через залежність від інших;
- *випадковий*: вчинення кримінального правопорушення у наслідок випадкової ситуації (наприклад, через необережність або непередбачуваність до протидії ситуації, на відміну від загальної позитивної спрямованості особи).

5. Напрацюванню дієвої моделі психологічного забезпечення профілактики дитячої злочинності важливо вивчити усі чинники розвитку делінквентної поведінки:

- несприятливий вплив атмосфери освітньої організації (конфлікти та непорозуміння з педагогами, складні взаємовідносини з однокласниками, проблеми у навчанні),
- несприятливий вплив сім'ї (часті сімейні конфлікти, емоційне відчуження (ігнорування) батьками, приклади антигромадського виховання, зокрема, домашнє насильство, зловживання психоактивними речовинами в сім'ї),
- втягнення до значущої для неї референтної групи антигромадського спрямування (спілкування з девіантними однолітками, вплив однолітків онлайн);

- психологічні розлади (зокрема, тривожні розлади, розлади настрою, розлади особистості, розлади поведінки), обумовлені зовнішніми впливами, і навіть процесом гендерно-вікової, професійної та інших видів самоідентифікації особистості.

Дані психологічні чинники відіграють вирішальну роль у формуванні поведінки дитини. Дисфункційне сімейне середовище, погане спілкування з однолітками та неліковані психічні розлади різко підвищують ймовірність дитячої злочинності, передбачаючи глибокі наслідки, які ці змінні мають для управління поведінкою дітей. Розуміння цих факторів має вирішальне значення не тільки для напрацювання цілеспрямованих профілактичних заходів, але й для створення ефективних стратегій втручання на основі емпіричних даних.

6. Обираючи засоби психотехнічного впливу на різні категорії дітей-делінквентів важливо дотримуватися психологічних умов ефективної реалізації конкретних форм психопрактики - психологічної освіти, психотренінгу, психоконсультування, психокорекції, психотерапії. Наукові дослідження свідчать про продуктивність використання у ході психологічного забезпечення профілактики делінквентної поведінки типологічного підходу та моделі постдіагностичного тренінгу-корекції.

7. Ефективна профілактика делінквентної поведінки дітей має ґрунтуватися на спеціально розробленому діагностико-корекційному комплексі, що адекватно враховує особистісні особливості конкретних категорій делінквентів. При цьому основні вимоги до вибору засобів психодіагностики пов'язані з їхньою валідністю, надійністю, стандартизованістю по відношенню до певних вікових груп делінквентів, а також здатністю в комплексі повноцінно виявляти деліктний потенціал особистості.

Основна вимога до ефективної реалізації психотехнічних впливів – це реалізація у ході роботи з дітьми «двокрокового алгоритму»:

1) перервати їхню деструктивну поведінку, зокрема на основі відриву від звичних умов життєдіяльності (у виняткових випадках із короткочасним

розміщенням у спеціально організоване середовище) та застосування методу «педагогічного вибуху» або більш гнучкої психолого-педагогічної технології впливу (наприклад, аутотренінгової моделі);

2) забезпечити просоціальний розвиток особистості, зокрема за рахунок соціально реабілітаційних заходів, спрямованих на подолання відчуженості, тривожності, соціальної пасивності та адекватної її ідентифікації в соціумі.

8. Напрацювання моделі психологічного прогнозування, що базується на ідеях суб'єктно-ситуаційного підходу, дозволить розкрити діалектичну взаємозв'язок між суб'єктом і ситуацією, при якій об'єктивні характеристики ситуацій задаються соціальними макропроцесами та особливостями реалізованої життєдіяльності, а їх сприйняття чинним суб'єктом, наповнене для суб'єкта їх вплив на мотивацію та спосіб скоєння провини здійснюється з урахуванням наявного деліктного потенціалу особистості. У цьому зв'язку важливо вивчення, з одного боку, типових ситуацій життєдіяльності неповнолітніх, які можуть бути умовами, що призводять до делінквентної поведінки, а з іншого – індивідуально-психологічних особливостей особистості, які виступають як підстави правосвідомості та стильових особливостей реалізації делінквентної поведінки.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГРУП ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

2.1. Організація емпіричного дослідження психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх

Упродовж березень 2023 р. – жовтень 2024 р. проводилося емпіричне дослідження на предмет психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх. Воно проходило із залученням 200 осіб, що мають кримінальну деліктоздатність (відповідно до чинного законодавства України, тобто здані нести кримінальну відповідальність). Їх було поділено на *експериментальну* та *контрольну* групи. До *експериментальної* групи входили неповнолітні правопорушники (неповнолітні злочинці), а також ті підлітки, що мали певні психологічні проблемами в шкільних психологічних тестах (проблемні підлітки).

Контрольну групу становили підлітки «нормальної» юнацької групи (звичайні підлітки). Кожен з них на час участі у експерименті здобував освіту. Після аналізу переваг експериментальної групи та контрольної групи неповнолітніх злочинців було поділено у дві групи: групу *неповнолітніх, що схильні до рецидиву*, і групу *неповнолітніх, що не схильні до рецидиву*.

Отже на початку експерименту суб'єкти дослідження були поділені на три групи (неповнолітні злочинці; проблемні підлітки; звичайні підлітки).

Ведучи мову про освітній рівень трьох груп суб'єктів експерименту, зауважимо, що у групі неповнолітніх злочинців середній рівень освіти становив понад 60%. Серед проблемних підлітків більшість були учні середніх класів, а вже на другому місці - старшокласники. Говорячи про звичайних підлітків, то участь у дослідженні їхньої групи більшість брали учні середніх класів. Проте у загальному переважала в експерименті участь підлітків від 17 до 18 років. Хоча даний вік підлітків максимально уже наближений до віку дорослих, проте їх

психологічний стан ще не зрілий. Існують певні відмінності між їхнім психологічним і фізіологічним віком, що призводить до недостатнього розуміння як себе, так і легкої девіантної поведінки цих підлітків.

Цілі дослідження:

- звернути увагу на психічне здоров'я дітей;
- вивчити психологічні характеристики груп неповнолітніх злочинців;
- запровадити на цій основі модель їхніх психологічних характеристик;
- запропонувати стратегії втручання у поведінку груп неповнолітніх злочинців;
- ефективно допомогти групам неповнолітніх злочинців покращити своє психічне здоров'я, вирішити проблеми, щоб досягти мети профілактики дитячої злочинності.

Методи дослідження. Тестування проводилося за допомогою поєднання методу дослідження літератури (вивчення наукових праць із проблеми психології дитячої злочинності та її профілактики, зокрема психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх) та методу анкетного опитування.

Відповідно здійсненню анкетування передувало ретельне вивчення літератури, пов'язаної з психологією дитячої злочинності та її профілактики, щоб у подальшому дослідити психологічні особливості груп підліткової злочинності та впровадження моделі їх психологічних характеристик для можливого здійснення корекцій. Після чого за результатами сучасних літературних досліджень було складено Анкету профілактики злочинності щодо психологічних особливостей молоді» (далі - YPPQ).

Відповідно анкетне опитування включає процедуру підготовки анкети, спирається на результати уже наявних досліджень і становить YPPQ (Анкету профілактики злочинності щодо психологічних особливостей молоді»). Шкала містить 30 запитань, які ретельно проходять перевірку на надійність і

валідність. Результати тестування свідчать про відповідність опитувальника психометричним стандартам.

Застосування шкали передбачало тестування особливостей психології груп злочинності неповнолітніх у формі письмових тестів. Шкала охоплювала:

- «антисоціальність» (субшкала - ANT),
- «сімейні проблеми» (субшкала - FAM),
- «поведінка в школі» (субшкала - SCH),
- «соціальне пізнання» (субшкала - SOC),
- «правові поняття» (субшкала - DQ),
- «імпульсивні тенденції» (субшкала - VIO),
- «гнів з-під контролю» (субшкала - ANG),
- «відверта ворожість» (субшкала - HOS).

Також проводилися структуровані інтерв'ю, для того, щоб отримати більш конкретне розуміння психологічного стану проблемної групи молоді. Зміст інтерв'ю включало 8 вимірів, зокрема:

- 1) середовище зростання (життєва ситуація),
- 2) сімейне оточення,
- 3) імпульсивність,
- 4) антисоціальність,
- 5) погані записи (дос'є),
- 6) інформована оцінка особи (оцінка інсайдерів),
- 7) самогубство,
- 8) самооцінка.

Перед початком інтерв'ювання надавалася кожному уніфікована інструкція, що пояснювала неповнолітнім мету, зміст і вимоги до інтерв'ювання.

Статистичний огляд. У ході дослідження було розповсюджено 200 тестових анкет (з яких п'ять недійсних анкет було виключено, а тому відповідно було отримано 195 дійсних анкет із ефективним показником 96,67%.

Оцінки дійсних анкет було проаналізовано статистично). Крім того, бали інтерв'ю та анкети групи проблемних підлітків також потребували описового статистичного аналізу.

Перевірку надійності та валідності YPPQ у даному дослідженні проводилося за допомогою коефіцієнта α Кронбаха¹, для того, щоб перевірити надійність опитувальника, а також для того, щоб здійснити перевірку узгодженості всіх елементів або загальної шкали кожного фактора в шкалі. Коефіцієнт α Кронбаха опитувальника становить 0,93, відповідно надійність опитувальника дуже висока (оскільки загалом α Кронбаха коливається від 0 до 1, і вищі її значення свідчать про те, що опитування або анкети - більш надійні).

Для валідності шкали було застосовано критерій Кайзера-Майєра-Олкіна (далі - КМО)² і Бартлетта³.

Значення КМО становить від 0,9 до 1, а це свідчить про те, що існує сильна кореляція між змінними, і змінні придатні для факторного аналізу. Тест Бартлетта є значущим ($p < 0,05$), а опитувальник високовалідним.

За допомогою анкетування проаналізовано всю психологічну характеристику злочинності неповнолітніх:

по-перше, було порівняно бали YPPQ різних груп і проведено структуроване інтерв'ю щодо причин злочинності проблемної групи молоді;

по-друге, проведено аналіз даних за результатами анкетування та бесід, узагальнено психологічні характеристики підліткової злочинності.

¹ Альфа Кронбаха (або Тау-еквівалентна надійність) - коефіцієнт надійності тесту із разовим використанням, забезпечує метод здійснення вимірювання внутрішньої узгодженості тестів. Даний коефіцієнт у психології часто застосовують для перевірки надійності побудови тестів.

² Критерій Кайзера-Майєра-Олкіна - величина, яка охарактеризовує ступінь можливості застосування факторного аналізу до певної вибірки (менш ніж 0,5 – факторний аналіз неможливий до використання; більше 0,5 – низька адекватність; більше 0,6 – задовільна адекватність; більше 0,7 – достатня адекватність; більше 0,8 – висока адекватність; більше 0,9 – безумовна адекватність).

³ Критерій сферичності Барлетта є критерієм багатовимірної нормальності для того, щоб здійснити розподіл змінних. За його допомогою можна перевірити, чи різняться кореляції від 0. Показник p -рівня менше, а ніж 0,05, свідчить про те, що дані придатні для того, щоб здійснити факторний аналіз.

2.2. Результати емпіричного дослідження психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх

Зупинимося на аналізі результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх.

Рисунок 2.1 позначає результати тестів на злочинність трьох груп суб'єктів дослідження у різних вимірних субшкалах, а рис. 2.2 демонструє статистику причин трьох груп психологічних розладів для групи проблемних підлітків, включаючи згадані вище вісім аспектів. Зокрема, він охоплює проблеми імпульсивної особистості, проблеми сімейного середовища, проблеми антисоціальної особистості, проблеми умов життя, проблеми з поганими записами, самооцінку, оцінку внутрішньої інформації та самогубство.

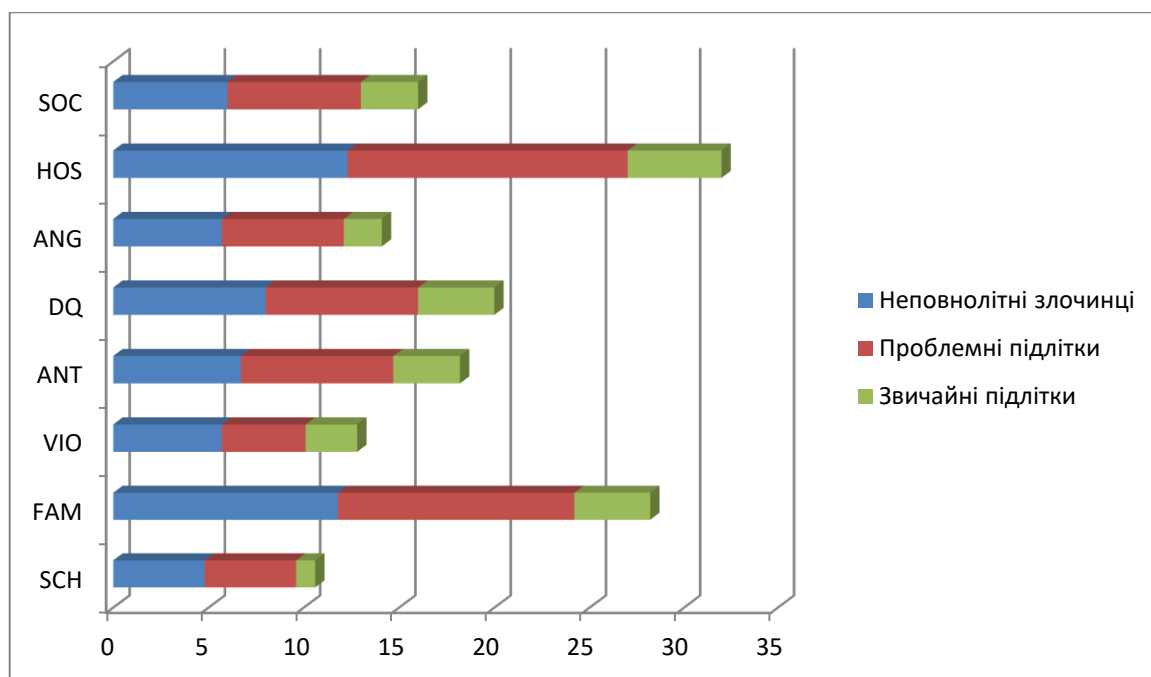

Рис. 2.1. Оцінки тесту YPPQ трьох груп підлітків

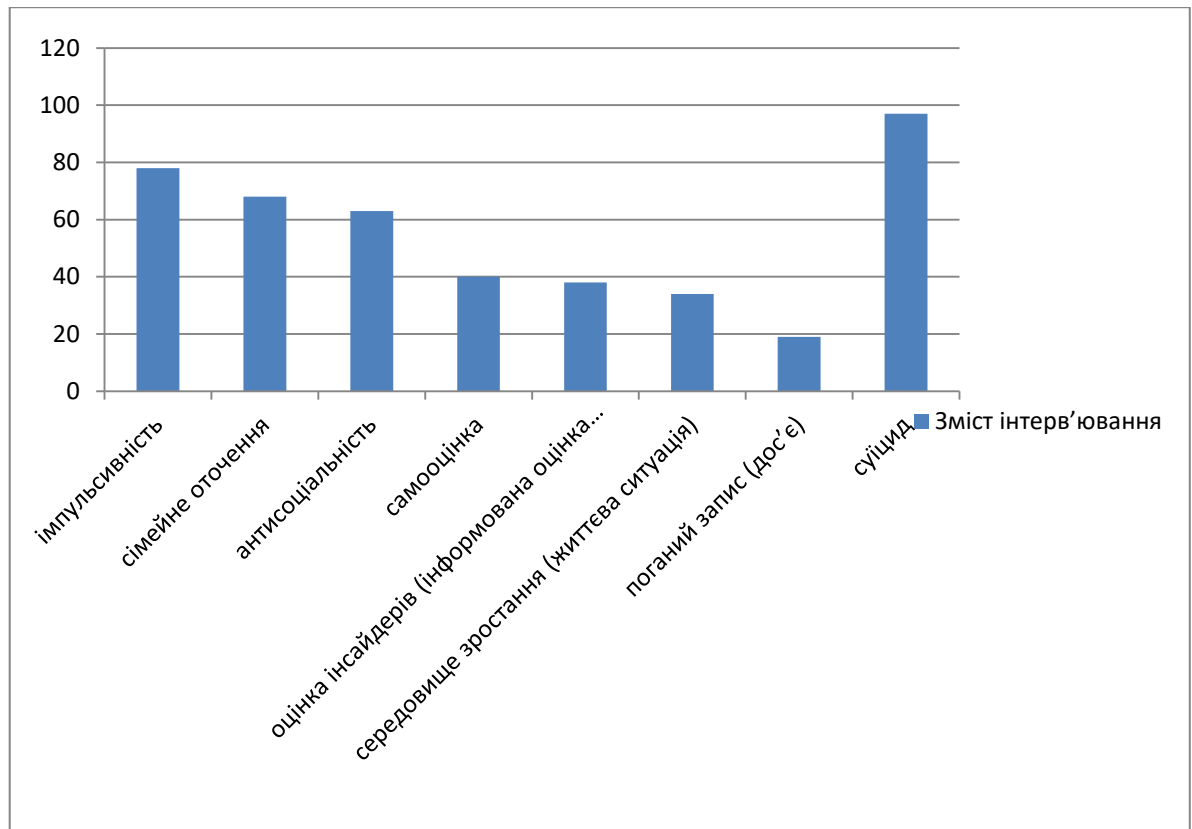

Рис. 2.2 Зміст інтерв'ювання на ймовірність вчинення злочину

Результати тесту YPPQ означають, що група неповнолітніх злочинців та група проблемних підлітків мають схожі бали за кожним виміром шкали (тобто за кожною субшкалою), хоча група проблемних підлітків має вищі результати тесту за п'ятьма вимірами (субшкалами), ніж група неповнолітніх злочинців. І показники обох груп значно вищі, ніж у групи звичайних підлітків, що свідчить про високу ймовірність вчинення ними злочину. Група звичайних підлітків має найнижчі показники в кожному вимірі шкали, з найнижчим балом субшкали SCH («поведінка в школі») і найвищим балом субшкали NOS («відверта ворожнеча»). Чим нижчий бал, тим менша ймовірність вчинення злочину.

Щоб дослідити першопричини психологічних розладів у групі проблемних підлітків, у цьому дослідженні проводилися структуровані інтерв'ю. Результати інтерв'ю показали, що частка підлітків, які мають імпульсивну особистість (імпульсивні тенденції), наближається до 80%, що частка підлітків, які мають асоціальні проблеми особистості, становить понад 60%, що частка підлітків, які мають проблеми з сімейним оточенням,

наближається до 70%, що частка підлітків, які мають проблеми з життям (середовищем зростання), наближається до 35%, а частка підлітків, які мають погані записи (дос'є), становить понад 20%. Результати співбесіди порівнювалися з результатами тестування і такі порівняння показали, що цей психологічний тест добре впливає на поліпшення психологічного стану підлітків.

Значення OR («співвідношення шансів») різних груп підлітків і звичайних підлітків за субшкалами SCH («поведінка в школі») і FAM («сімейні проблеми») показані на рис. 2.3.1 та рис. 2.3.2.

Групу неповнолітніх злочинців було поділено на: групу *неповнолітніх, що схильні до рецидиву*, і групу *неповнолітніх, що не схильні до рецидиву*. Це було зроблено для того, щоб здійснити більш ретельний аналіз відмінностей між групою неповнолітніх злочинців, групою проблемних підлітків та групою звичайних підлітків. Ці дві групи та група неповнолітніх підлітків формують експериментальну групу. Далі проводилося порівняння експериментальної групи з контрольною групою (групою звичайних підлітків) експерименту.

Результати тестування субшкал SCH («поведінка в школі») і FAM («сімейні проблеми») показують, що значення OR («співвідношення шансів») експериментальних груп і контрольної групи (групи звичайних підлітків) за кожним питанням субшкали SCH («поведінка в школі») перевищують 1, що може пояснити серйозність проблем в експериментальній групі.

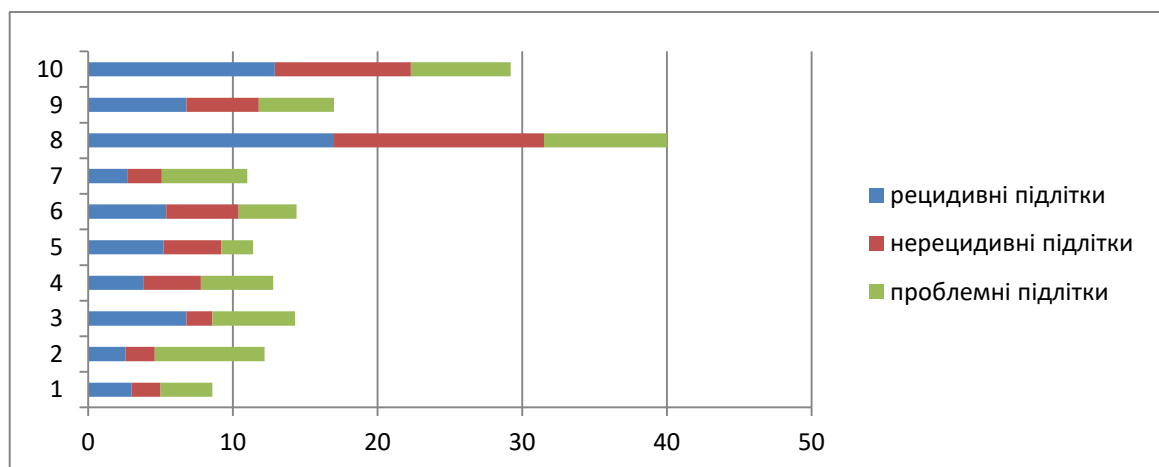

Рис. 2.3.1 Значення OR різних груп підлітків у порівнянні із звичайними підлітками за субшкалою SCH («поведінка в школі»)

Схожим чином, значення OR («співвідношення шансів») субшкали FAM («сімейні проблеми») для групи підлітків-рецидивістів, групи підлітків-нерецидивістів, групи проблемних підлітків та групи звичайних підлітків показують, що значення OR («співвідношення шансів») для багатьох запитань перевищують 1. Не можна ігнорувати, що значення OR («співвідношення шансів») для групи рецидивістів на запитання 9 менше 1, тоді як значення OR («співвідношення шансів») групи не рецидивістів на запитання 1, 5, а 9 менше 1.

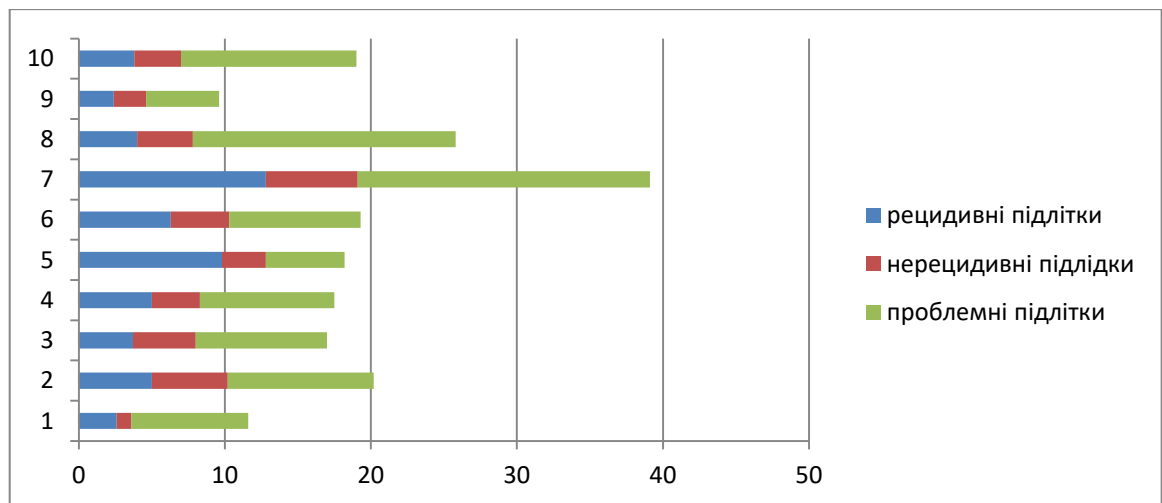

Рис. 2.3.2 Значення OR різних груп підлітків у порівнянні із звичайними підлітками за субшкалою FAM («сімейні проблеми»)

Значення OR («співвідношення шансів») для різних груп і групи нормальних підлітків за субшкалами VIO («імпульсивні тенденції») та ANT («антисоціальність») показані на рис. 2.4.1 та рис. 2.4.2

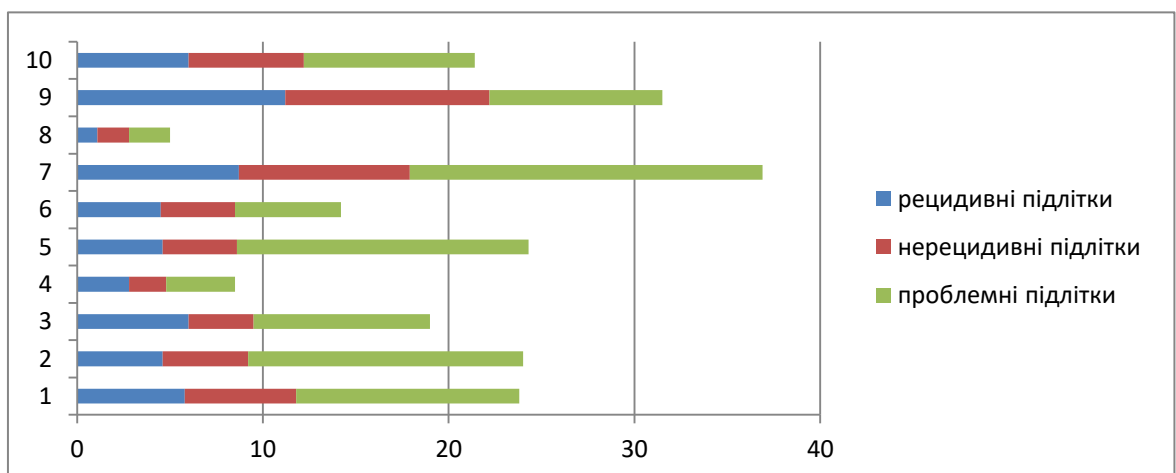

Рис. 2.4.1 Значення OR різних груп підлітків у порівнянні із звичайними підлітками за субшкалою VIO («імпульсивні тенденції»)

На рис. 2.4.1 показано значення OR («співвідношення шансів») різних груп підлітків у порівнянні із звичайними підлітками за субшкалою VIO («імпульсивні тенденції»). Це показує, що більшість значень OR («співвідношення шансів») групи рецидивістів, групи нерецидивістів, групи проблемних підлітків та групи звичайних підлітків перевищують 1 за субшкалою VIO («імпульсивні тенденції»). Проте неважко побачити, що значення OR («співвідношення шансів») групи рецидивів у питанні 8 менше 1.

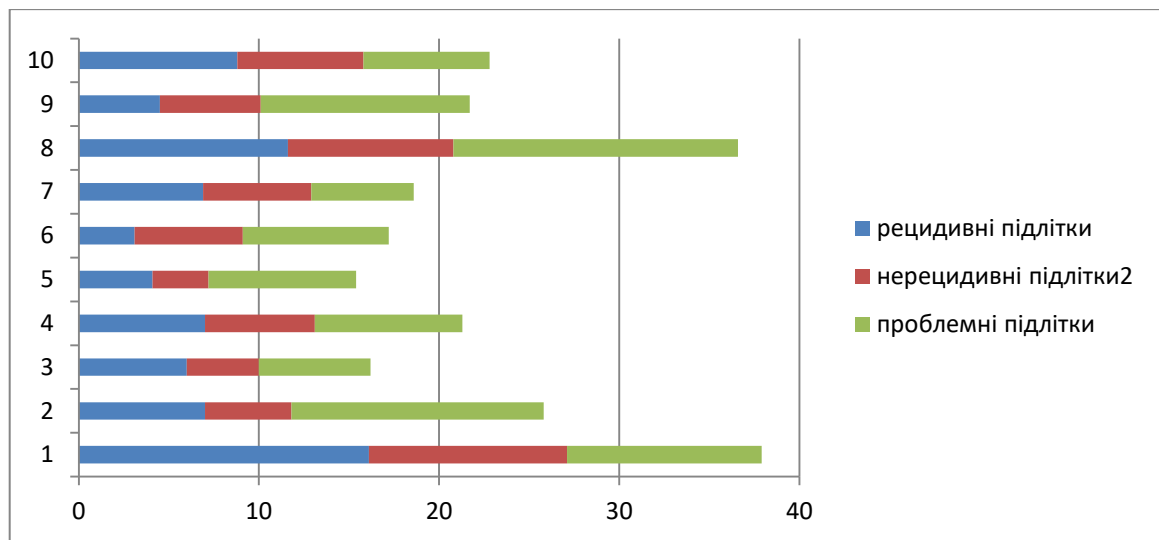

Рис. 2.4.2 Значення OR різних груп підлітків у порівнянні із звичайними підлітками за субшкалою ANT («антисоціальні»)

На рис. 2.4.2 показано значення OR («співвідношення шансів») різних груп підлітків за субшкалою ANT («антисоціальні») порівняно зі звичайними підлітками. Значення OR («співвідношення шансів») групи підлітків-рецидивів, групи підлітків без рецидивів, групи проблемних підлітків та звичайних підлітків за субшкалою VIO («імпульсивні тенденції») є більшими за 1. Подібним чином значення OR («співвідношення шансів») групи рецидивів у питанні 6 менше 1, і значення OR («співвідношення шансів») групи нерецидивізму у питаннях 3 і 5 менше 1.

Значення OR («співвідношення шансів») різних груп підлітків і звичайних підлітків за субшкалами DQ («правове поняття») і ANG («гнів з-під контролю») показано на рис. 2.5.1 та рис. 2.5.2.

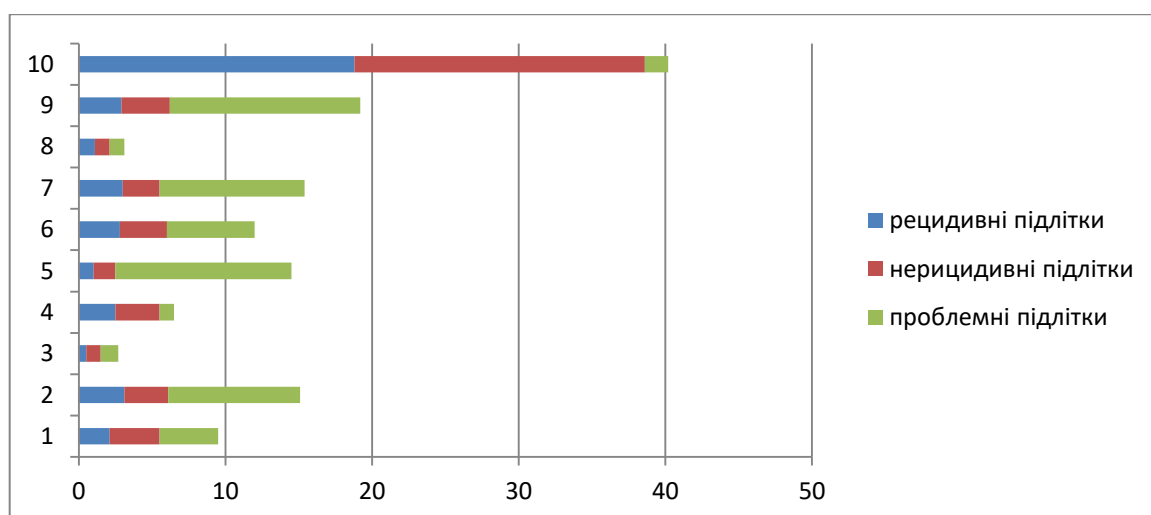

Рис. 2.5.1 Значення OR різних груп підлітків у порівнянні із звичайними підлітками за субшкалою DQ («правове поняття»)

На рис. 2.5.1 показані значення OR («співвідношення шансів») різних груп підлітків за субшкалою DQ («правове поняття») порівняно зі звичайними підлітками. Можна спостерігати, що більшість значень OR («співвідношення шансів») групи підлітків-рецидивів, групи підлітків без рецидиву, групи проблемних підлітків та групи звичайних підлітків за субшкалою VIO («імпульсивні тенденції») перевищують 1. Проте можна виявити, що значення OR («співвідношення шансів») для групи рецидивів у питанні 3 менше 1.

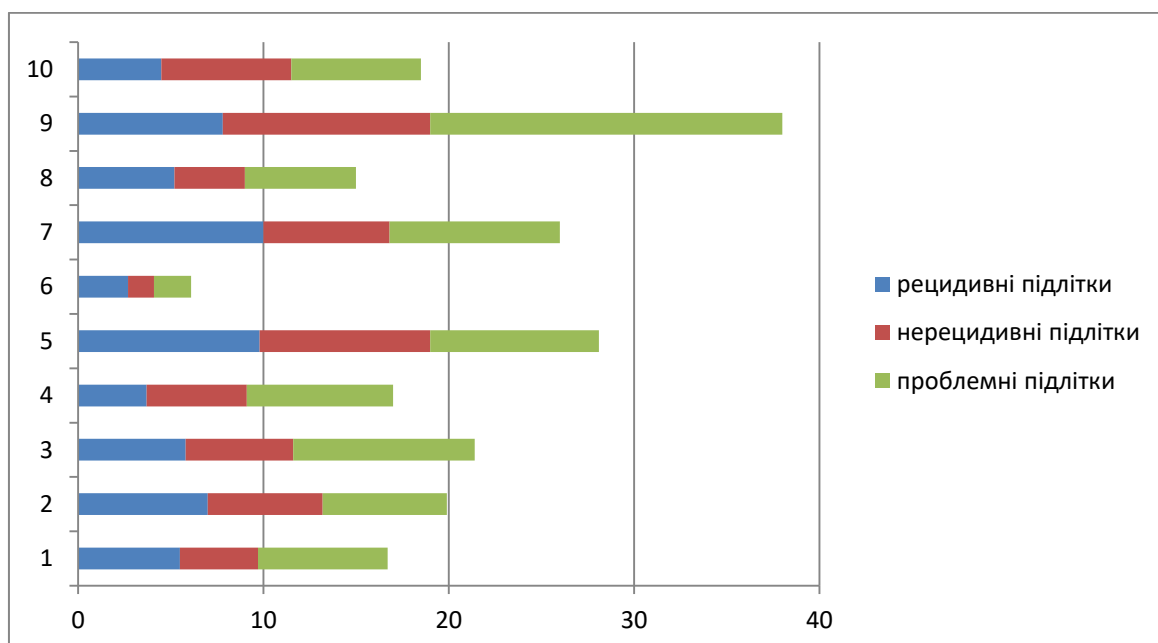

Рис. 2.5.2 Значення OR різних груп підлітків у порівнянні із звичайними підлітками за субшкалою ANG («гнів з-під контролю»)

На рис. 2.5.2 показано значення OR («співвідношення шансів») різних груп підлітків у порівнянні із звичайними підлітками у субшкалі ANG («гнів з-під контролю»). Можна помітити, що значення OR («співвідношення шансів») групи рецидивів, групи нерецидивів, групи проблемних підлітків та групи звичайних підлітків за субшкалою VIO («імпульсивні тенденції») перевищують 1. На жаль, значення OR («співвідношення шансів») за всіма запитаннями шкали є менше 1.

Значення OR («співвідношення шансів») різних груп підлітків і групи звичайних підлітків за субшкалами HOS («відверта ворожнеча») і SOC («соціальне пізнання») показані на рис. 2.6.1 та рис. 2.6.2.

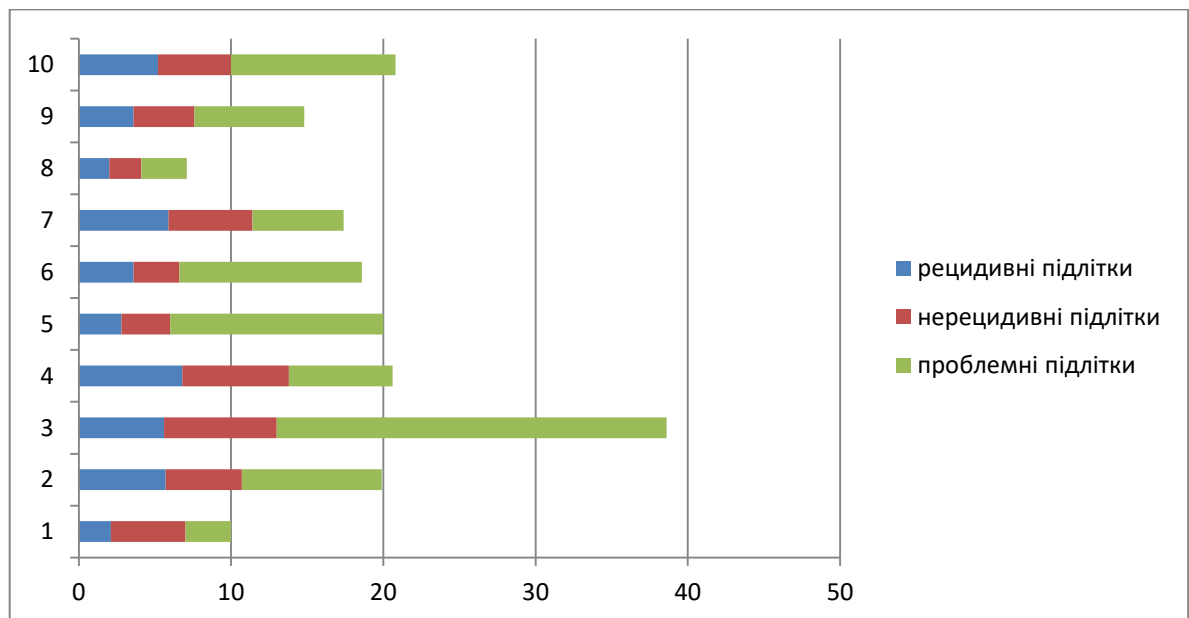

Рис. 2.6.1 Значення OR різних груп підлітків у порівнянні із звичайними підлітками за субшкалою HOS («відверта ворожнеча»)

На рис. 2.6.1. показано значення OR («співвідношення шансів») різних груп підлітків у порівнянні із групою нормальних підлітків за субшкалою HOS («відверта ворожнеча»). Можна помітити, що значення OR («співвідношення шансів») групи підлітків-рецидивістів, групи підлітків-нерецидивістів, групи проблемних підлітків та групи звичайних підлітків за субшкалою VIO («імпульсивні тенденції») перевищують 1. Немає сумніву, чиє значення OR («співвідношення шансів») менше 1 у субшкали HOS («відверта ворожнеча») і субшкали SOC («соціальне пізнання»).

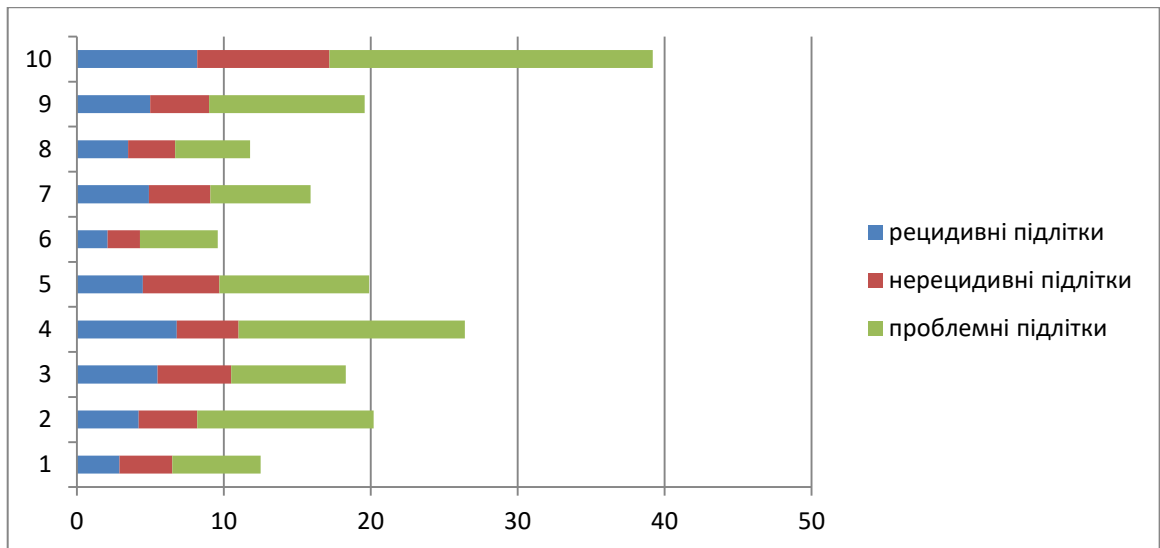

Рис. 2.6.2 Значення OR різних груп підлітків у порівнянні із звичайними підлітками за субшкалою SOC («соціальне пізнання»)

На рис. 2.6.2 показано значення OR («співвідношення шансів») різних груп підлітків у порівнянні із звичайними підлітками за субшкалою SOC («соціальне пізнання»). Можна спостерігати, що більшість значень OR («співвідношення шансів») групи підлітків-рецидивів, групи підлітків без рецидиву, групи проблемних підлітків та групи звичайних підлітків за субшкалою VIO («імпульсивні тенденції») перевищують 1, а значення OR («співвідношення шансів») групи підлітків-рецидивів і групи нерецидивних підлітків менше 1.

Співвідношення між шкалою та інтерв'ю. Результати кореляційного аналізу кожного виміру шкали та інтерв'ю показані на рис. 2.7.

На рис. 2.7 SOC означає субшкалу «соціальна когнітивність», NOS означає субшкалу «відверта ворожість», ANG означає субшкалу «гнів з-під контролю», DQ показує субшкалу «правового поняття», ANT вказує на «антисоціальність» субшкалу, VIO позначає субшкалу «імпульсивні тенденції», FAM ілюструє субшкалу «сімейні проблеми» і SCH демонструє субшкалу «поведінка в школі».

Це можна побачити з результатів кореляційного аналізу кожного виміру різної субшкали вимірів і кожного виміру таблиці інтерв'ю. Результати

кореляційного аналізу кожного виміру різних субшкал вимірів і кожного виміру форми інтерв'ю показують, що субшкала SCH має значну кореляцію з двома питаннями «погані записи» та «сімейна атмосфера» в інтерв'ю. Субшкала FAM суттєво корелює з двома питаннями «погані записи» та «контроль імпульсу» в інтерв'ю. Субшкала VIO, субшкала SOC і субшкала ANT не мають істотної кореляції з кожним виміром інтерв'ю. Субшкала DQ значною мірою корелює з двома питаннями «контроль імпульсів» і «погані записи» в інтерв'ю. Субшкала ANG суттєво корелює з трьома питаннями «сімейна атмосфера», «антисупільство» та «погані записи» в інтерв'ю. Субшкала HOS значно корелює з питанням «контроль імпульсу» в інтерв'ю.

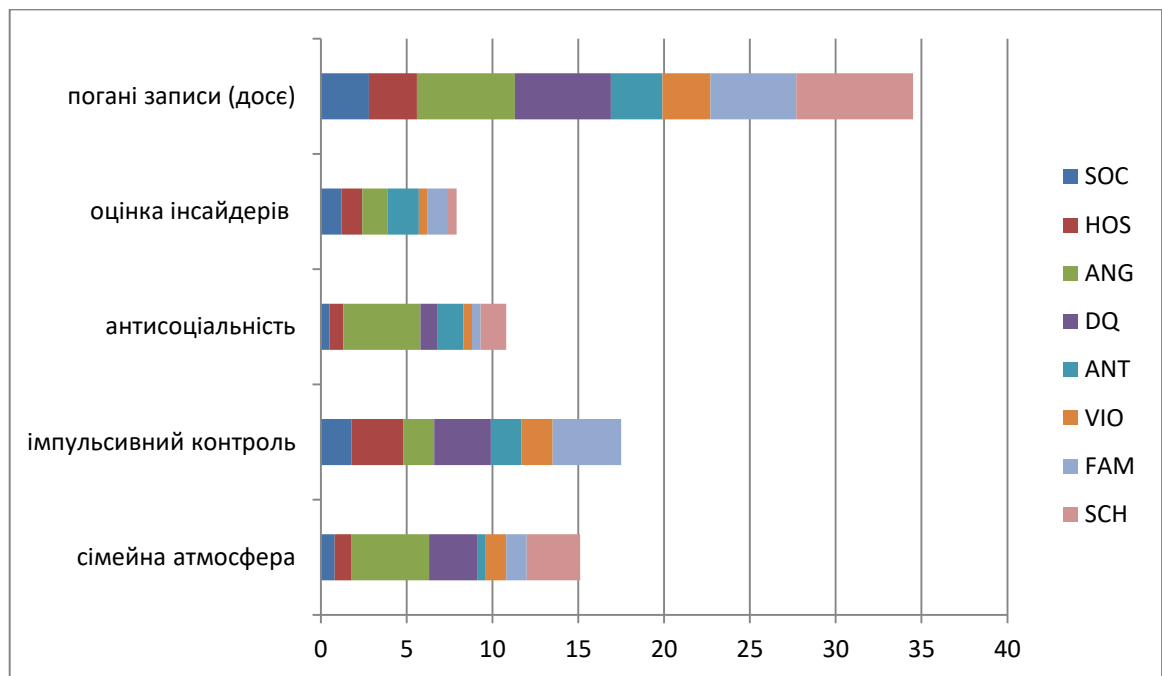

Рис. 2.7 Результати кореляційного аналізу шкали та інтерв'ю

Обговорення результатів значень OR («співвідношення шансів») різних груп в субшкалах. Значення OR («співвідношення шансів») є загальновживаним індикатором епідеміології, який відображає ризик певного фактора впливу на захворювання. У цьому дослідженні він використовується для відображення ризику тестових питань і змісту вимірювання злочинності неповнолітніх. Якщо значення OR («співвідношення шансів») більшості тестових запитань у цій шкалі перевищують 1, ілюструючий зміст шкали має високу кореляцію, і ці

тестові запитання можуть краще передбачити тенденцію підліткової злочинності. Однак є також деякі тестові запитання, чий значення OR («співвідношення шансів») менші за 1, що вказує на те, що здатність цих тестових питань передбачати підліткову злочинність потребує подальшого вдосконалення. Тестові питання з меншою кількістю переваг показані в чотирьох ситуаціях.

По-перше, OR («співвідношення шансів») у рецидивістів і проблемних підлітків відносно великі, тоді як у нерецидивістів відносно малі. Це може бути тому, що ці тестові запитання мають ознаки насильства або шкідливих звичок. Неповторний злочин, як правило, є злочином через емоції. Вони можуть не мати тривалих насильницьких звичок. Таким чином, рівень розпізнавання цих предметів низький або немає значних відмінностей від групи звичайних підлітків.

По-друге, значення OR («співвідношення шансів») групи рецидивної молоді менші. Причина може полягати в тому, що ознаки, виміряні цими запитаннями, відображають більш легкі кримінальні тенденції. У рецидивістів показник розпізнавання ближчий до групи звичайних підлітків.

По-третє, значення OR («співвідношення шансів») експериментальної групи рецидивізму високі, а рівень розпізнавання групи проблемних підлітків низький. Можливо, ці тести відображають високий рівень кримінальних схильностей, що не підходить для молодих людей з психологічними проблемами. Однак ці проблеми дуже необхідні в психологічних тестах, які можуть ефективно контролювати підлітків із серйозними кримінальними нахилами.

По-четверте, значення OR («співвідношення шансів») трьох груп схильності до злочинності є низькими, що може бути тому, що «вміст» тестів не підходить, і його потрібно скорегувати. Загалом, окрім зовнішніх факторів, підліткова злочинність також має деякі основні внутрішні чинники, такі як відсутність самоконтролю, формування поганого его, вплив засобів масової інформації, соціальні структури, які можуть становити злочинність

неповнолітніх. Тому суспільство, школа, сім'я мають відігравати повноцінну роль у запобіганні злочинам.

2.3. Аналіз психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх, профілактика і корекція їх поведінки

Аналіз основних ознак злочинності неповнолітніх. Злочинність неповнолітніх має універсальні фізичні та психологічні характеристики, що розкриємо з двох аспектів: суб'єкта злочину та способу вчинення злочину за допомогою табл. 2.1.

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	
➤ щодо суб'єкта злочину:	
1.	молодий вік злочинності
2.	рівень освіти – загалом низький
3.	повторюваність злочинного циклу (рецидивність)
➤ щодо способу вчинення злочину:	
1.	вчинення насильницьких і жорстоких злочинів
2.	висока ймовірність «спільного» злочину
3.	простий мотив
4.	корисливий мотив

Табл. 2.1 Основні ознаки злочинності неповнолітніх

Як бачимо із змісту табл. 2.1, з точки зору суб'єкта кримінального правопорушення, вік злочинності стає усе більш молодшим, а освітній рівень загалом низьким. Інша велика частка злочинності неповнолітніх припадає на тих, хто завчасно «вільно прийшов у суспільство». Ними керують соціальні матеріальні бажання на відповідному для школи етапі, вони пропускають заняття та кидають школу, не завершивши навчання. Водночас на підлітків

впливають різного роду чинники урізноманітнення інформації, що призводить до передчасного психологічного та фізичного статевого дозрівання.

З точки зору повторюваності кримінального циклу (рецидивності), та сама особа має два або більше кримінальних переживань, і найбільш очевидною ознакою є триваючий злочин.

З точки зору способів злочинності, злочинність неповнолітніх є насильницькою та жорстокою і проявляється здебільшого у вигляді умисних вбивств, умисних тілесних ушкодженнях, грабувань, вибухів, масових бійок, хуліганських дій та ін. Головна причина у тому, що їх психологічне здоров'я ще «не дозріло», і тоді здійснюються ірраціональні насильницькі злочини.

Більше половини злочинів відносяться до групових злочинів, які викликані зовнішніми обставинами, з простими мотивами, а також з яскраво вираженими мотивами корисливості.

Аналіз моделі психологічної характеристики злочинності неповнолітніх.

Здійснивши аналіз результатів попереднього етапу емпіричного дослідження психологічних особливостей груп злочинності неповнолітніх, було виокремлено наступні моделі психологічних характеристик делінквентності:

- *Бунтарська психологія злочинних груп неповнолітніх:* на стадії зростання підлітки часто мають певну бунтарську психологію. Через «опрацювання» різноманітних факторів, таких як сім'я, школа, суспільство, їхня психологія спотворюється, і зрештою вони стануть на шлях порушення закону та вчинення злочинів. Існують великі проблеми в сімейному вихованні, а багаторічна критика і звинувачення батьків формують у них поганий характер. Що стосується шкільної освіти, то вчителі по-різному ставляться до них, залежно від оцінок, що призводить до відхилень у методиці навчання. Це змушує учнів почуватися песимістично та людиноненависницько та розвиває погані якості, такі як зарозумілість, свавілля та імпульсивність. Що ж до самих студентів, то вони схильні до «самороздавання», впадають у депресію, легко піддаються впливу кримінальної субкультури і стають на незаконний шлях.

- *Слабке усвідомлення неповнолітніми принципу верховенства права:* за допомогою дослідження соціального середовища злочинності неповнолітніх з'ясовується, що такі люди готові на все заради вирішення конфліктів і не мають розуміння поняття верховенства права. На неповнолітніх головним чином впливає середовище, що розвивається, слабо розвивається формування належного рівня правової культури. У процесі виховання підлітків наголошується лише на моральному вихованні та ігнорується значення правового виховання.

- *Наслідування та допитливість підлітків:* групи неповнолітніх злочинців ще знаходяться на невизначеному етапі їхнього життя. Вона (група неповнолітніх злочинців) перебуває на стадії нестабільності в усіх аспектах, легко піддається впливу поганої культури, керується цікавістю, схильністю та наслідуванням, що збільшує ймовірність імітації кримінальних подій. В умовах розвитку Інтернету сім'я, суспільство та школи на онлайн-мораль підлітків не приділяли належної уваги, що призвело до відсутності онлайн-моралі. Вплив інтернет-субкультури негативно впливає на підлітків. Тому створення чистого та зеленого Інтернет-середовища для підлітків має стати одним із напрямків здорового розвитку Інтернету в майбутньому.

- *Психологія порівняння підлітків:* оскільки сімейна та шкільна освіта не зміцнили управління «психологією порівняння учнів» (цей вид психології виник серед молоді). Керуючись нею, підлітки будуть використовувати незаконні та злочинні засоби, щоб отримати речі, які вони хочуть.

Розбираючи механізм особливостей психологічного формування групи неповнолітніх злочинців, встановлено, що модель психологічної характеристики в основному складається з сім'ї та школи. Сім'я відповідає за виховання підлітків. Школа є для них важливим місцем отримання знань, а також морального та правового виховання. Школи повинні зосередитися на моральному вихованні та посилити вагу правової освіти.

Втручання в психологічне здоров'я поведінки неповнолітніх злочинних груп.

Завдяки наведеним вище типам підліткової злочинності та психологічним характеристикам можна виявити, що основною причиною підліткової злочинності є поведінка підлітків, а механізм втручання в їхню поведінку може допомогти побудувати «змішану ієрархічну модель втручання». Оскільки злочинність неповнолітніх є наслідком спільної дії багатьох факторів, одностороннє втручання у розвиток здоров'я зберігаючої поведінки підлітків нереально. Таким чином, втручання в поведінку підлітків щодо здоров'я має здійснюватися через сім'ю, школу та суспільство. Змішана ієрархічна модель втручання представлена у табл. 2.2.

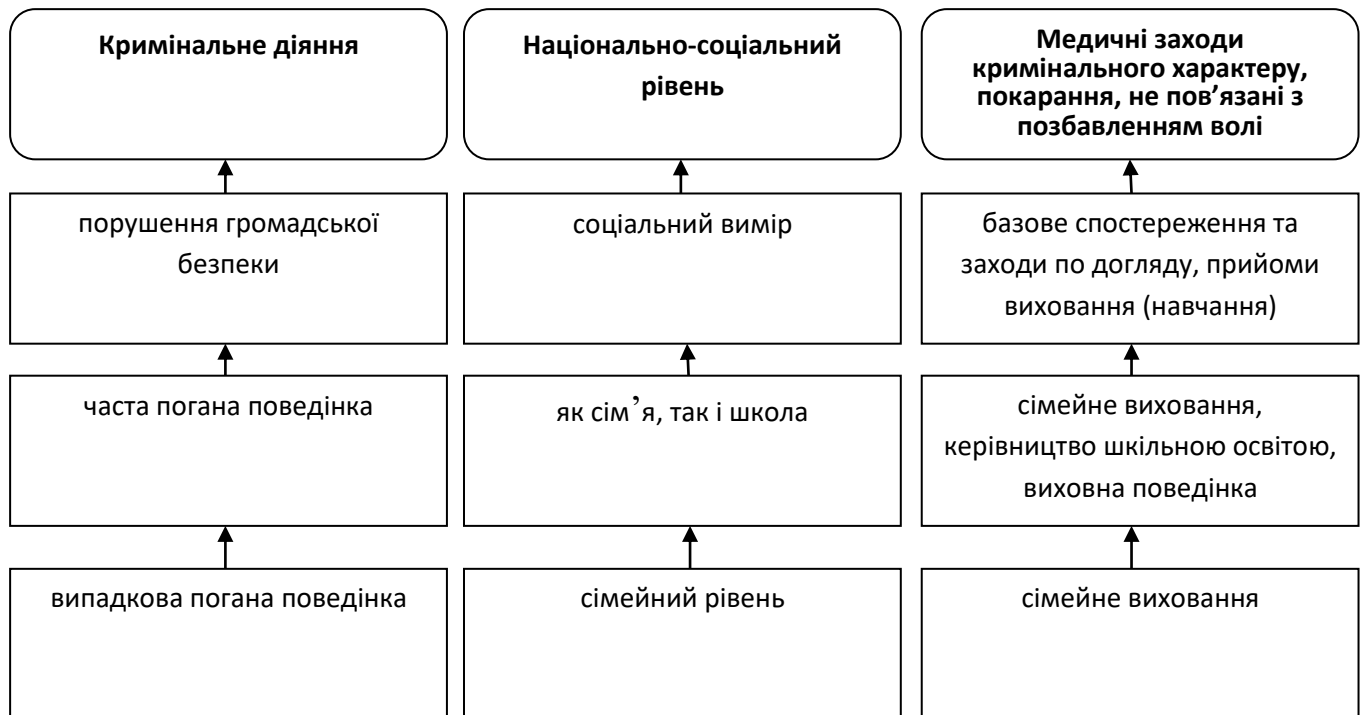

Табл. 2.2 Змішана ієрархічна модель втручання

По-перше, на сімейному рівні батьки повинні спілкуватися з підлітками з високим рівнем емпатії. Оскільки батьки і підлітки знаходяться в різних вікових групах, то існує багато відмінностей у поглядах на життя, цінностях і світогляді. Отже, щоб підлітки мали здорову психологію та здорову поведінку, батьки повинні діяти як люди, які співпереживають підліткам у сімейному вихованні, що дозволяє батькам зрозуміти поведінку підлітків у сімейному

вихованні. Освіта, яка виникла з цього, є освітою спілкування та співпраці, яка дає змогу молодим людям відчувати, що їхні батьки спілкуються з ними як свого роду друзями, і формувати ідентичність «віртуального однолітка» зі своїми батьками. Вони можуть спілкуватися з батьками, коли їхні хобі потребують фінансової підтримки, конфліктувати з однокласниками та мати потенційні психологічні порівняння, щоб уникнути нездорової поведінки, обумовленої нездоровою психологією, і, зрештою, стати на шлях злочину.

По-друге, спеціальну освіту слід орієнтувати відповідно до типів шкіл, наприклад спеціальну освіту в професійно-технічних школах або альтернативних школах і загальноосвітніх школах. З одного боку, підлітки повинні мати відчуття безпеки в шкільному житті та навчанні, а не відчувати депресію. З іншого боку, різні типи шкіл повинні бути орієнтовані на різні групи учнівської молоді з різними методами навчання. Шкільна освіта повинна зміцнювати моральне виховання і правове виховання, підвищуючи правові уявлення учнівської молоді.

Нарешті, слід сформувати загальний захід, який сприятиме захисту підлітків, шляхом зміцнення взаємозв'язку між мережевим управлінням і громадським керівництвом. З точки зору управління мережею, необхідно інтегрувати урядовий офіс із запобігання та контролю мережі, платформу мережевих технологій та практиків Інтернету для зміцнення мережевої екології, формування моделі молодіжної мережі. Крім того, слід обмежити доступ підлітків до Інтернету та заблокувати мережеві стимули, що впливають на дитячу злочинність. Необхідно підсилити настанову громади шляхом відвідування та розуміння розвитку підлітків, щоб можна було знати про психічне здоров'я підлітків і вчасно виправляти їхню поведінку, пов'язану з погіршенням здоров'я.

Одним словом, побудова сім'ї, школи, суспільства та інших багаторівневих моделей змішаного втручання може передбачити психологічне здоров'я підлітків і вчасно скоригувати їхню здорову поведінку. Слід підтримувати та захищати психологічне здоров'я підлітків за допомогою

профілактики та лікування, забезпечення цільового втручання щодо «здоров'я» поведінки дітей.

Висновки до другого розділу

1. Цілі емпіричного дослідження полягали у тому, щоб звернути увагу на психічне здоров'я дітей, вивчити психологічні характеристики груп неповнолітніх злочинців, запровадити на цій основі модель їхніх психологічних характеристик, потім запропонувати стратегії втручання у здорову поведінку груп неповнолітніх злочинців та, нарешті, ефективно допомогти групам неповнолітніх злочинців покращити своє психічне здоров'я, вирішити проблеми, щоб досягти мети профілактики дитячої злочинності. На основі аналізу літератури з дотичної проблематики дослідження спочатку було сформовано анкетування YPPQ, а також створено структурований зміст інтерв'ю групи проблемних підлітків.

2. Здійснено уніфікування результатів анкетування та результатів інтерв'ю для обробки даних, вивчено кореляційний зв'язок та побудовано модель психологічних характеристик неповнолітніх злочинців. І в подальшому запропоновано інтервенційну стратегію здорової поведінки неповнолітніх. Результати опитування свідчать про наступні психологічні характеристики груп неповнолітніх злочинців: бунтарськість, слабе усвідомлення суті верховенства права, наслідування, цікавість та порівняння. Все це є суттєвими факторами, які спонукають підліткову злочинність. Сформовано «змішану ієрархічну модель втручання», яка зосереджена на багаторівневі, багатосторонній та цілеспрямованій втручання у поведінку підлітків щодо їх здоров'я за допомогою сім'ї, школи та суспільства.

3. Звернено увагу на певні недоліки проведеного дослідження. Через вплив об'єктивних чинників кількість об'єктів дослідження обмежена, узагальненість даних потребує посилення. Напрямом розвитку подальших

досліджень є продовження удосконалення шкали опитувальника з метою більш загального та точного вивчення психологічних особливостей підліткової злочинності. А перевага цього дослідження полягає в тому, що на основі попередників було складено анкетування YPPQ для кількісного аналізу особливостей психологічних характеристик підліткової злочинності з різних вимірів, а також сформульовано подальші пропозиції інтервенційної моделі здорової поведінки.

ВИСНОВКИ

1. *Дитяча злочинність* - сукупність правопорушень, відповідальність за які настає до досягнення повноліття особами віком від 14 до 17 років, які вчинили ці злочини на певній території (місто, район, область, країна) у певний період (місяць, квартал, рік, п'ять років тощо) з кількісно-якісними характеристиками.

До ознак дитячої злочинності відносимо:

1) переважне вчинення кримінальних правопорушень може відбуватися щодо знайомих, однолітків, членів сім'ї, родичів;

2) в основному кримінальні правопорушення – «вуличні злочини», а самі правопорушення в основному кваліфікуються як хуліганство;

3) жертвами дитячої злочинності переважно бувають неповнолітні і часто вони входять у сімейного кола дитини, що вчинила злочин;

4) біля половини усіх кримінальних правопорушень вчиняють підлітки після двадцяти двох годин вечора;

5) в основному дитячу злочинність становлять кримінальні правопорушення, які вчиняють групами;

6) у злочинній групі дітей-правопорушників є дорослі лідери з кримінальною судимістю;

7) необґрунтована жорстокість у ході вчинення кримінальних правопорушень.

2. Неповнолітнім правопорушникам властиві такі прояви девіантної поведінки:

- демонстрація зневаги до норм загальноприйнятої поведінки;
- пристрасть до спиртних напоїв, наркотиків, азартних ігор;
- бродяжництво, систематичні «залишення дому»;
- прояв мстивості, жорстокості, насильства у конфліктних ситуаціях з однолітками;

- прояв ворожого ставлення до тих із них, які відрізняються старанною поведінкою та успіхами у навчанні;
- прояв агресії та жорстокості до маргінальних особистостей,
- та ін.

3. До індивідуально-типологічних особливостей підлітка-правопорушника належать:

- дисгармонійність емоційно-вольової сфери,
- поєднання негнучкості у взаємодії з оточуючими та прагнення до самозмін через неприйняття себе,
- прояв байдужості до інших,
- відсутність прагнення до самовдосконалення,
- переважання подій з нищими цілям.

Дітям-правопорушникам властива деформація правосвідомості, зокрема порушення норм моралі та цінностей, кримінально-правових заборон. Деформація ціннісно-мотиваційної сфери у дітей проявляється у відсутності інтересу до навчання, з одного боку, і потягу до «вільного» проведення часу, володіння модними речами – з іншого. Як наслідок їм характерна мінімізація емпатії, нечутливість до страждань інших, емоційна «тупість» та агресивність.

4. *Профілактична робота щодо дитячої злочинності* – це комплексна робота усіх суб'єктів системи профілактики: освітніх, психологічних, медичних, соціальних державного і недержавного секторів.

Для організації індивідуальної профілактики дитячої злочинності важливим є поділ дітей-порушників кримінального закону за типами, зокрема:

- *злісний*: домінуюча, стійка і агресивна антисоціальна спрямованість особистості, яка переважно визначає загальну поведінку молодої людини;
- *нестійкий*: властива негативна спрямованість особистості, але не на рівні постійної переваги злочинної поведінки іншим альтернативним шляхам;
- *ситуаційний*: вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з нестійкою загальною спрямованістю особи, через залежність від інших;

– *випадковий*: вчинення кримінального правопорушення у наслідок випадкової ситуації (наприклад, через необережність або непередбаченість до протидії ситуації, на відміну від загальної позитивної спрямованості особи).

4. Напрацюванню дієвої моделі психологічного забезпечення профілактики дитячої злочинності важливо вивчити усі чинники розвитку делінквентної поведінки:

- несприятливий вплив атмосфери освітньої організації (конфлікти та непорозуміння з педагогами, складні взаємовідносини з однокласниками, проблеми у навчанні),
- несприятливий вплив сім'ї (часті сімейні конфлікти, емоційне відчуження (ігнорування) батьками, приклади антигромадського виховання, зокрема, домашнє насильство, зловживання психоактивними речовинами в сім'ї),
- втягнення до значущої для неї референтної групи антигромадського спрямування (спілкування з девіантними однолітками, вплив однолітків онлайн);
- психологічні розлади (зокрема, тривожні розлади, розлади настрою, розлади особистості, розлади поведінки), обумовлені зовнішніми впливами, і навіть процесом гендерно-вікової, професійної та інших видів самоідентифікації особистості.

Дані психологічні чинники відіграють вирішальну роль у формуванні поведінки дитини. Дисфункційне сімейне середовище, погане спілкування з однолітками та неліковані психічні розлади різко підвищують ймовірність дитячої злочинності, передбачаючи глибокі наслідки, які ці змінні мають для управління поведінкою дітей. Розуміння цих факторів має вирішальне значення не тільки для напрацювання цілеспрямованих профілактичних заходів, але й для створення ефективних стратегій втручання на основі емпіричних даних.

5. Обираючи засоби психотехнічного впливу на різні категорії дітей-делінквентів важливо дотримуватися психологічних умов ефективної реалізації конкретних форм психопрактики - психологічної освіти, психотренінгу,

психоконсультування, психокорекції, психотерапії. Наукові дослідження свідчать про продуктивність використання у ході психологічного забезпечення профілактики делінквентної поведінки типологічного підходу та моделі постдіагностичного тренінгу-корекції.

6. Ефективна профілактика делінквентної поведінки дітей має ґрунтуватися на спеціально розробленому діагностико-корекційному комплексі, що адекватно враховує особистісні особливості конкретних категорій делінквентів. При цьому основні вимоги до вибору засобів психодіагностики пов'язані з їхньою валідністю, надійністю, стандартизованістю по відношенню до певних вікових груп делінквентів, а також здатністю в комплексі повноцінно виявляти деліктний потенціал особистості.

Основна вимога до ефективної реалізації психотехнічних впливів – це реалізація у ході роботи з дітьми «двокрокового алгоритму»:

1) перервати їхню деструктивну поведінку, зокрема на основі відриву від звичних умов життєдіяльності (у виняткових випадках із короткочасним розміщенням у спеціально організоване середовище) та застосування методу «педагогічного вибуху» або більш гнучкої психолого-педагогічної технології впливу (наприклад, аутотренінгової моделі);

2) забезпечити просоціальний розвиток особистості, зокрема за рахунок соціально реабілітаційних заходів, спрямованих на подолання відчуженості, тривожності, соціальної пасивності та адекватної її ідентифікації в соціумі.

7. Напрацювання моделі психологічного прогнозування, що базується на ідеях суб'єктно-ситуаційного підходу, дозволить розкрити діалектичну взаємозв'язок між суб'єктом і ситуацією, при якій об'єктивні характеристики ситуацій задаються соціальними макропроцесами та особливостями реалізованої життєдіяльності, а їх сприйняття чинним суб'єктом, наповнене для суб'єкта їх вплив на мотивацію та спосіб скоєння провини здійснюється з урахуванням наявного деліктного потенціалу особистості. У цьому зв'язку важливо вивчення, з одного боку, типових ситуацій життєдіяльності

неповнолітніх, які можуть бути умовами, що призводять до делінквентної поведінки, а з іншого – індивідуально-психологічних особливостей особистості, які виступають як підстави правосвідомості та стильових особливостей реалізації делінквентної поведінки.

8. Цілі емпіричного дослідження полягали в тому, щоб звернути увагу на психічне здоров'я дітей, вивчити психологічні характеристики груп неповнолітніх злочинців, запровадити на цій основі модель їхніх психологічних характеристик, потім запропонувати стратегії втручання у здорову поведінку груп неповнолітніх злочинців та, нарешті, ефективно допомогти групам неповнолітніх злочинців покращити своє психічне здоров'я, вирішити проблеми, щоб досягти мети профілактики дитячої злочинності. На основі аналізу літератури з дотичної проблематики дослідження спочатку було сформовано анкетування YPPQ, а також створено структурований зміст інтерв'ю групи проблемних підлітків.

9. Здійснено уніфікування результатів анкетування та результатів інтерв'ю для обробки даних, вивчено кореляційний зв'язок та побудовано модель психологічних характеристик неповнолітніх злочинців. І в подальшому запропоновано інтервенційну стратегію здорової поведінки неповнолітніх. Результати опитування свідчать про наступні психологічні характеристики груп неповнолітніх злочинців: бунтарськість, слабе усвідомлення суті верховенства права, наслідування, цікавість та порівняння. Все це є суттєвими факторами, які спонукають підліткову злочинність. Сформовано «змішану ієрархічну модель втручання», яка зосереджена на багаторівневій, багатосторонній та цілеспрямованій втручання у поведінку підлітків щодо їх здоров'я за допомогою сім'ї, школи та суспільства.

Звернено увагу на певні недоліки проведеного дослідження. Через вплив об'єктивних чинників кількість об'єктів дослідження обмежена, узагальненість даних потребує посилення. Напрямок розвитку подальших досліджень є продовження удосконалення шкали опитувальника з метою більш загального та точного вивчення психологічних особливостей підліткової злочинності. А

перевага цього дослідження полягає в тому, що на основі попередників було складено анкетування YPPQ для кількісного аналізу особливостей психологічних характеристик підліткової злочинності з різних вимірів, а також сформульовано подальші пропозиції інтервенційної моделі здорової поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева Е. В. Психологічні фактори злочинності неповнолітніх. *Вісник науки та освіти*. № 6 (17). 2019. С. 69-72.
2. Александров Ю. В. Психологія розвитку : навч. посіб. / Александров Ю. В. ; [відп. ред. Л. О. Шевченко] ; М-во освіти і науки України, Харк. нац. ун-т внутріш. справ. Харків : Панов А. М., 2015. 335 с.
3. Бахур О. В. Психологічна характеристика підлітків з делінквентною поведінкою. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / Редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2012. Вип. 3. С. 220–227.
4. Бочелюк В. Й. Юридична психологія: навчальний посібник / В. Й. Бойчелюк. К. : Центр учбової літератури, 2010. 336 с.
5. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 592 с.
6. Вікова психологія : конспект лекцій / укладачі: П. І. Сахно, Н. М. Теслик. Суми : Сумський державний університет, 2024. 190 с.
7. Гайдамашко І. А. Подолання агресії як соціально-педагогічна проблема. *Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. гол. ред. А. Й. Сиротенко*. Хмельницький: ХГПА, 2018. Вип. 3. С. 53-55.
8. Галак Л. С. Соціально-психологічні фактори мотивації злочинної діяльності неповнолітніх. *Збірник наукових статей «Гуманітарні та соціальні науки»*. № 3 (10). 2017. С. 88-91.
9. Герасимова І. В. Мотиви скоєння злочинів неповнолітніми. *Юридична наука та практика*. № 2 (21). 2017. С. 23-26.
10. Головкін Б. М. Злочинність неповнолітніх як суспільна проблема. *Кримінологія*. 2016. 211 с.
11. Горіна О. Т. Правопорушення неповнолітніх як психолого-педагогічна проблема URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4717/>

12. Градецька Н. Вплив мікросередовища у детермінації злочинної поведінки неповнолітніх. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2019. № 4. С. 10–11.

13. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. М. Дзюба, О. Г. Коваленко; за ред. проф. В. Ф. Моргуна. – Полтава., 2013. С. 34-103.

14. Інтернет-мережа та її негативний вплив на особистість. <http://xn--d1acjtrgde.kiev.ua/2017/08/24/internet-merezha-ta-yiyinegativniy-vpliv-na-osobistist/>

15. Коваль І. І. Психологічні особливості мотивації злочинної поведінки неповнолітніх. *Молодий вчений*. № 1(51). 2018. С. 17-20.

16. Козляковський П. А. Психологічні особливості профілактики злочинності неповнолітніх: Монографія. Миколаїв: Вид-во “Дизайн і поліграфія”, 2010. 192 с.

17. Кузьмич В. Вікові особливості людей похилого віку. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2016. №3(5). С. 93–106.

18. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. Київ.: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.

19. Ляковська І. Л. Психологічні особливості типів переживання кризи середнього віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки : [збірник наукових праць] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К. : Видво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. - Вип. 41 (65). - С. 120-129.

20. Особливості діяльності щодо профілактики правопорушень URL: <http://zdschool1.rv.ua/%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D>

1%82%D1%96-%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%B0

21. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків.- Вид. 2-е, стер. - Київ.: Кондор, 2015. 469 с.

22. Правопорушення та профілактика правопорушень серед неповнолітніх
URL: <https://vdolynske.od.gov.ua/pravoporushennya-ta-profilaktyka-pravoporushen-sered-nepovnolitnih/>

23. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. Київ.: Академвидав, 2006. 360 с.

24. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 3-тє вид., перероб., доп. Київ. : Академія, 2017.- 368 с.

25. Сахно П, Лутцева М. Рівень інтернет-залежності у осіб підліткового та юнацького віку в період воєнного стану. Х Всеукраїнська наукова конференція студентів, аспірантів та викладачів Сумського державного університету «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» 27–28 квітня 2023 р. С. 268-273.

26. Сахно П. І., Подолкова С. В. Соціальний інститут сім'ї в процесі навчання дітей. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства*: Матеріали восьмої Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів, викладачів та співробітників (Суми, 16–17 квітня 2020 р.) / уклад. М. М. Набок. Суми : Сумський державний університет, 2020. 415-420 с.

27. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. Київ.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

28. Сидоренко Т. І. Вплив психологічних факторів на злочинну поведінку неповнолітніх. *Психологічні науки: проблеми і досягнення*. № 4 (28). 2019. С. 126-131.

29. Сизоненко А. Детермінанти злочинної поведінки неповнолітніх. *Юридичний вісник*. 2021. № 6. С. 127-135.

30. Ткаченко Л. М. Взаємозв'язок соціально-економічних та психологічних факторів злочинності неповнолітніх. *Науковий вісник Національного*

університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Соціологія, політологія, економіка, право. № 278. 2018. С. 153-157.

31. Токарева Н. М. Основи вікової психології : навчально-методичний посібник / Н. М. Токарева, А. В. Шамне. Кривий Ріг, 2013. 283 с.

32. Туз Н. Д. Соціально-психологічні детермінанти формування особистості неповнолітнього злочинця (кримінологічний аспект). на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право; кримінологія; кримінально - виконавче правою. Львів, 2016. 232 с.

33. Чекмарьова І. М. Індивідуальне запобігання у системі запобігання злочинності неповнолітніх. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 182-186.

34. Шанскова Т. І. Аналіз причин правопорушень неповнолітніх як підґрунтя соціально-педагогічної роботи з молоддю щодо профілактики злочинності URL: <https://studentam.net.ua/content/view/7566/97/>

35. Шевчук І. В. Особливості пошуку сенсу життя людьми похилого віку. *Технології розвитку інтелекту*. 2016. №2. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

36. Яковлєва Т. І. Психологічні фактори злочинності неповнолітніх. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. № 145 (1). 2017. С. 91-94.

37. Яремко О. М. Контамінація раціонального та гуманістичного вимірів у генезі інституту покарання в контексті європейської правової традиції : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Оксана Михайлівна Яремко, Київ. нац. ун-т внутріш. справ. К. : Б.в., 2009. 221 с.

38. Sakhno P., Maliovana N.V., Skoropys U.M. The Peculiarities of the Behavior of Persons of Early Adulthood in Conditions of the Social Restrictions. X Всеукраїнська наукова конференція студентів, аспірантів та викладачів Сумського державного університету «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства». 27–28 квітня 2023 р. С. 315-320.

39. Farrington, D. P. and Welsh, B.C., 2005. Saving children from a life of crime: Early risk factors and effective interventions. Oxford University Press. URL: https://www.researchgate.net/publication/31065245_Saving_Children_From_A_Life_Of_Crime_Early_Risk_Factors_And_Effective_Interventions
40. Farrington, D.P. and Ttofi, M.M., 2011. Bullying as a predictor of offending, violence and later life outcomes. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(2), pp.90-98.
41. Federal Bureau of Investigation, 2020. Crime in the United States, 2019: Juvenile arrests. URL: <https://ojjdp.ojp.gov/publications/juvenile-arrests-2019.pdf>
42. Frick, P.J., Ray, J.V., Thornton, L.C. and Kahn, R.E., 2014. Can callous-unemotional traits enhance the understanding, diagnosis, and treatment of serious conduct problems in children and adolescents? A comprehensive review. *Psychological Bulletin*, 140(1), pp.1-57.
43. Gifford-Smith, M., Dodge, K.A., Dishion, T.J. and McCord, J., 2015. Peer influence in children and adolescents: Crossing the bridge from developmental to intervention science. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 33(3), pp.255-265.
44. Guilherme, E.A. and Moreno, R.A., 2023. Emotional disorders in delinquent and incarcerated adolescents. *Psychiatry, Psychology and Law*, 30(3), pp. 1-17.
45. Pratt, T.C. and Cullen, F.T., 2000. The empirical status of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime: A meta-analysis. *Criminology*, 38(3), pp.931-964.
46. Tienari, P. et al., 2004. Genetic boundaries of the schizophrenia spectrum: Evidence from the Finnish Adoptive Family Study of Schizophrenia. *The American Journal of Psychiatry*, 161(9), pp.1605-1615.
47. Vazsonyi, A.T. and Huang, L., 2010. Where self-control comes from: On the development of self-control and its relationship to deviance over time. *Developmental Psychology*, 46(1), pp. 245-257.
48. Wang, T., Wang, R., Li, N. et al., 2018. The relationship between adolescent psychological disorders and criminal behavior. *Chinese Journal of Health Psychology*, 26(7), pp. 1075-1078.

49. Winters, K.C., Botzet, A.M., Fahnhorst, T. and Koskey, R., 2011. Adolescent substance abuse treatment: A review of evidence-based research. In: R.R. Watson & K.S. Zimpfer, eds. *Handbook of child and adolescent drug and substance abuse: Pharmacological, developmental, and clinical considerations*. John Wiley & Sons, pp. 247-265.

50. Wood, J., McLeod, B., Sigman, M., Hwang, W., and Chu, B., 2002. Anxiety and Social Inadequacy in Children: Evidence for Social Evaluation and State and Trait Anxiety Models of Social Phobia. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3018839/>

51. Yanbing Chen. Psychological Factors Contributing to Juvenile Delinquency: Exploring the Impact of Family Dynamics, Peer Influence, and Psychological Disorders, Implications for Factor Interactions and Intervention and Prevention Strategies. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*. 2024. 44(1). C. 225-237.